FILOLOGIJA 85, Zagreb 2025.

UDK 003.349.1:003.071:27-242.5(497.5)
DOI 10.21857/94kl4ce4qm
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 25. XI. 2024.
Prihvaćen za tisak 24. II. 2025.

Milan Mihaljević
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Trg Nikole Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb
milanmihalj55@gmail.com

Kristian Paskojević
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb
kristian.paskojevic@stin.hr

NOVOPRONAĐENI *ČULIN FRAGMENT* HRVATSKOGLAGOLJIČNOGA BREVIJARA

Autori su u ovom radu paleografski, sadržajno i jezično istražili novopronađeni fragment hrvatskoglagoljičnoga brevijara iz dijela *Proprium sanctorum* za mjesec rujan koji je unutar jedne od knjiga iz knjižnice pokojnoga Živka Čule slučajno pronašla njegova kći Suzana. Fragment je posebice zanimljiv jer ima potpuno drukčiji tekst posvećen svetoj Eufemiji od svih drugih danas poznatih hrvatskoglagoljičnih brevijara. Na kraju rada priložena je latinična transliteracija fragmenta s naznačenim razlikama prema ostalim brevijarima i odgovarajući latinski tekst, uzet iz brevijara *Breviarium de Camera, vol. II* koji je tiskan u Veneciji 1521., a koji se u građi *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* najčešće navodi kao paralelni tekst.

1. Uvod

Hrvatska pisana baština bogato je nasljeđe koje svjedoči o dugoj i raznolikoj povijesti hrvatskoga naroda. Da ta baština još uvijek nije do kraja istražena, svjedoči i gotovo "filmski" pronalazak omanjega uglatoglagoljičnog fragmenta. Njega je sasvim slučajno pronašla Suzana Čule u listovima knjige *Argentina for Export* Alda Sesse iz 1993., koja se nalazila u knjižnici njezina pokojnoga oca Živka. Živko Čule po struci je bio prevoditelj, diplomirao je engleski jezik i komparativnu književnost. Bio je velik zaljubljenik u

knjige, koje je marljivo skupljao. Knjiga u kojoj je pronađen fragment, kao što se može vidjeti iz naslova, nema veze s uglatom glagoljicom. Čitava je situacija još zanimljivija zbog činjenice da je knjiga već bila u kutiji s ostalima koje su bile predviđene za darovanje jednomu antikvarijatu.

2. Kodikološki opis

Tekst je pisan uglatom glagoljicom na pergamentu i podijeljen je u dva stupca od kojih svaki ima 36 redaka. Dimenzije su lista 29,2 × 9,9 cm s vidljivim tragovima perforacije. Visina je slova između 3 i 4 mm, verzala 6 mm, a inicijali variraju ovisno o položaju (vanjski imaju oko 30 mm, a oni u tekstu između 10 i 15 mm). Razmak je između stupaca 13 mm, a između redaka 3 do 4 mm. Dimenzije su margina: gornja 18 mm, donja 55 mm, desna varira između 36 i 49 mm, a lijeva između 7 i 12 mm. Vidljive perforacije nisu od originalnoga uveza, već su napravljene kasnije kad je list upotrijebljen kao omot. Na to upućuje i horizontalna linija koja je nastala presavijanjem. Nije do kraja jasno zbog čega nema perforacija i na suprotnom rubu, a da one nisu posljedica originalnoga uveza dokazuje sadržaj lista po kojemu smo i utvrdili raspored stranica. Tom je prilikom list vjerojatno i obrezan, što objašnjava razlike u dimenziji lijeve margine. Prednja je strana slabije čitljiva zbog brojnih oštećenja uzrokovanih vlagom jer je po svemu sudeći bila vanjska strana omota druge knjige. Osim ovih oštećenja, vidljive su i tri bijele mrlje. Na desnom su donjem rubu zapisi pisani kurzivnom glagoljicom koji su zbog oštećenja teško vidljivi. U gornjem lijevom kutu na stražnjoj strani vidi se prekriženo latinično slovo *a* i odmah do njega nova oznaka *A.b.* koja je naknadno zapisana crnom tintom. Na dnu je latinicom i crvenom bojom ispisana riječ *breviar,* a ispod nje se nalaze još dvije bilješke pisane najvjerojatnije kurzivnom glagoljicom koje su također nečitljive.

3. Metodologija paleografske raščlambe

Pisanje kao jezična pojava prikazana grafičkim sredstvima istovremeno je i vlastiti semiotički sustav (Meletis 2020:1). Kao takvo, pisanje i pisani spomenici u središtu su svakoga paleografskoga istraživanja, s fokusom na ubikaciju i dataciju pisanih spomenika. Isti su i glavni cilj zamišljene raščlambe, kako bi se o ovom zanimljivom nalazu glagoljičnoga ulomka saznalo više, poglavito njegov širi povijesni i zemljopisni kontekst.

Metodologija zamišljene paleografske raščlambe utemeljena je na grafolingvističkome paleografskom pristupu. O njemu je u hrvatskoj znanosti prvi pisao Mateo Žagar (2007), a upotrebljavan je u recentnijim paleo-

grafskim istraživanjima. U tradicionalnoj paleografiji pisanje nije promatrano kao složen i kreativan proces, već je u središtu istraživanja dovršeni pisani spomenik s pismom kao kronološko-geografskom odrednicom. Grafolingvistika pismo proučava ponajprije kroz prizmu grafetike,[1] imajući u vidu sve kognitivne, grafijske i ine procese koji sudjeluju u vizualnome prikazu pisane poruke.

U zamišljenom istraživanju glavnu ulogu imaju paleografske kategorije s pomoću kojih će se analizirati fragment. One su redom: 1. koordinacija u linijskom ustroju, 2. morfološke posebnosti slovnih oblika, 3. inicijali i majuskule, 4. kratični postav, 5. razgodni znakovi: uspostavljanje razdvojenoga pisanja, interpunkcija i velika slova.

Koordinacija u linijskom sustavu podrazumijeva proces pojednostavljivanja i usklađivanja slovnih linija u središnjem dijelu retka i razvoja slovnih oblika unutar linijskoga sustava s ciljem postizanja optimalne brzine u pisanju i čuvanju jednostavne prepoznatljivosti slova prilikom čitanja (Paskojević 2018:29). U ovoj kategoriji proučavat će se odnosi glavnih slovnih dijelova unutar linijskoga ustroja. Pojasnit će se i uspostava linijskoga ustroja i slovnoga modula uglate glagoljice te istražiti frekvencija probijanja crtovlja slabijim slovnim dijelovima, odnosno minuskulizacija pisma.

Morfološke posebnosti slovnih oblika jezgra su svakoga paleografskog istraživanja. Njihovo proučavanje omogućuje kronološko i prostorno lociranje proučavanoga spomenika, što su glavni paleografski zadatci. Morfološke karakteristike također pomažu identificirati određenu pisarsku školu ili samoga pisara, te time dobivamo dodatni, precizniji, odgovor na pitanja podrijetla i postanka. Kako su inicijali i majuskule još specifičniji proizvodi pisarske djelatnosti, njihova analiza često može i preciznije razjasniti pitanja ubikacije i kronologije pojedinoga spomenika.

Kraćenje riječi pismovna je pojava prisutna u svim europskim pismima kojoj je glavna motivacija ušteda vremena i prostora. Istraživanje kratičnoga inventara može pomoći u prepoznavanju elemenata bitnih za dataciju i ubikaciju istraživanoga književnog spomenika. Načini pisanja pojedinih kratica mogu upućivati na iste pisarske škole i/ili ruke. Postoje četiri glavna načina kraćenja u svim srednjovjekovnim tekstovima europske pismenosti: stezanje (kontrakcija), odbijanje (suspenzija), natpisivanje (superpozicija) i ligature (spojenice). Mnogi istraživači izdvajaju ligature u posebnu kategoriju zbog niže (slovne) razine i neovisnosti o pojedin-

[1] Grafetika je ustvari poddisciplina grafolingvistike koja se ponajprije bavi materijalnošću pisanja, odnosno samim pismom te je stoga bliska paleografiji, pogotovo na deskriptivnoj razini (Meletis 2020:36).

im riječima u kojima se takvo kraćenje provodi (Žagar 2007:428). U ovom istraživanju držat ćemo se takve podjele. Razlog je tomu činjenica da su ligature u uglatoj glagoljici znatno češće nego u drugim europskim pismima, te je zbog proširenoga opsega njihove uporabe ovom načinu kraćenja nužno posvetiti vlastito poglavlje kako bi istraživanje bilo jasnije provedeno.

Razgođivanje (razdvajanje riječi i rečeničnih dijelova) teksta prazninama (bjelinama), velikim slovima i punktuacijama preduvjet je uspješnoga prijenosa jezičnoga sadržaja. U srednjovjekovnoj pismenosti općenito svjedočimo napuštanju stila pisanja *scriptura continua*, koji se često pojavljuje u klasičnim latinskim i grčkim pisanim spomenicima. Kao što se može zaključiti iz imena, ovaj stil karakterizira izostanak bjelina i punktuacija, te se riječi u tekstu nižu bez vidljivih razmaka. U ovoj paleografskoj kategoriji proučit će se eventualni karakteristični uzorci razgođivanja teksta koji bi mogli pomoći dataciji i ubikaciji fragmenta.

Analizom prikazanih paleografskih kategorija moguće je prepoznati pravila i uzorke koji bi pomogli u ostvarenju cilja istraživanja – dataciji i ubikaciji proučavanoga književnog spomenika.

Za usporedbu podataka upotrijebljen je recentno istražen korpus uglate glagoljice, prije svega paleografski opisi *Prvoga* i *Drugoga beramskog brevijara* ($BrBer_1$ i $BrBer_2$) (Žagar 2021, Žagar–Paskojević 2023), te *Londonskoga odlomka glagoljskoga brevijara o sv. Apoloniji* (LondAp) (Žagar–Badurina Stipčević–Paskojević).

4. Koordinacija u linijskom ustroju

Tijekom pisanja, određene radnje kao što su nizanje glavnih slovnih dijelova i njihovo usklađivanje događaju se prirodno tijekom samoga procesa, dok su neke druge (poput izduživanja slabijih slovnih dijelova) posljedica čimbenika kao što je prelazak s dvolinijskoga na četverolinijski ustroj crtovlja. Pritom se vrlo često pojednostavljuju slovni oblici, a svi nabrojeni procesi u fokusu su paleografske kategorije *koordinacije u linijskom ustroju*. U procesu koordinacije pretpostavljeni slovni modul (kao osnovni obrazac u koji se mogu smjestiti sva slova) smješta se unutar retka, obazirući se na obje linije, manje im se ili više priljubljujući. Ujedno, određeni prepoznatljivi, uglavnom slabiji slovni dijelovi, prebacuju se u vanjske zone, odnosno "probijaju" linijski ustroj. To su osobine kako latiničkih minuskulnih inačica, tako i hrvatske uglate glagoljice (Žagar–Badurina Stipčević–Paskojević 2021:200).

Za razvoj uglate glagoljice ključan je bio prelazak na četverolinijski ustroj.[2] Tijekom 12. i 13. st. prelazak s dvolinijskoga na četverolinijski ustroj pokrenuo je proces minuskulizacije koji je proveden u svim europskim pismima. On je utjecao na morfologiju slova u glagoljici koja dobivaju svoj prepoznatljivi "uglati" oblik po kojemu je ta pismovna inačica i imenovana. Slovni modul u obliku kružnice podijeljene na osam jednakih dijelova koje su definirali Vasil Jončev i Olga Jončeva (1982), mijenja se u horizontalno položen pravokutnik podijeljen na šest jednakih dijelova. Tu su promjenu uvjetovali i sa zapada pristigli običaji pisanja koso zašiljenim ptičjim perom, optimalno elastičnim, kojim se dobro razlikuju vodoravne tanje od okomitih debljih linija i koje lako mijenja smjer poteza (Žagar 2021:15). Slovni se oblici uklapaju u taj modul u većoj ili manjoj mjeri (slika 1.). Neka slova popunjavaju čitav slovni modul (primjerice *v, d, l* i *t*), neka dvije trećine (*a, b, m*), a neka samo jednu trećinu (*e, i, k*). Bitno je naglasiti da slovni modul nije "kalup" po kojemu su pojedina slova rađena, već idealna shema azbučnoga niza uglate glagoljice stvorena na temelju morfološke usporedbe slovnih oblika. Probijanja linijskoga ustroja slabijim slovnim dijelovima rjeđa su u glagoljici nego u drugim europskim pismima (latinica, ćirilica), ali su svejedno prisutna. Takvo je stanje i u proučavanom fragmentu. Slova koja svojim linijama probijaju crtovlje razvrstana su u tri različite skupine definirane smjerom probijanja. Prvoj skupini pripadaju slova koja probijaju samo gornju liniju. To su slova *a, d, ž, l*. U drugu skupinu svrstana su slova koja probijaju samo donju liniju: *g, p, h, c* i û. Treću skupinu tvore slova koja obostrano probijaju linijski ustroj. U korpusu je identificirano samo jedno takvo slovo, a to je *z*. Takav je raspored gotovo identičan već provedenim sličnim istraživanjima, primjerice onome *Londonskoga odlomka glagoljičnoga brevijara o sv. Apoloniji* (Žagar–Badurina Stipčević–Paskojević 2021:201), te se može zaključiti da je to standard uglate glagoljice (uz uvijek moguća odstupanja u pojedinim slučajevima). U konkretnom slučaju, jedino je odstupanje slovo *d*, koje probija gornju liniju svojom horizontalnom spojnicom koja je uvijek zavijena i podignuta, a katkad čak i šiljasta (poglavito pri pisanju ligatura).

Još je jedan bitan detalj vezan uz koordinaciju glavnih slovnih dijelova to da se oni ravnaju po gornjoj liniji, što je karakteristika i tekstova pisanih kurzivnom glagoljicom.

Opći izgled pisma (conspectus generalis) ostavlja dojam zbijenoga, na trenutke i nesigurnoga rukopisa (poglavito zbog nepravilno izvedenih li-

[2] O uglatoj glagoljici kao četverolinijskom minuskulnom pismu piše i Eckhardt (1989:42–44).

nija). Pojedine zaobljene linije, poput gornje horizontalne linije slova *d*, podsjećaju na uzuse oble glagoljice, te bi stoga mogle označavati refleks starijeg razdoblja (iako oblog podizanja slova ima i u 14. i 15. st.) fragmenta u odnosu na neke već proučavane spomenike uglate glagoljice (primjerice $BrBer_1$ i $BrBer_2$).

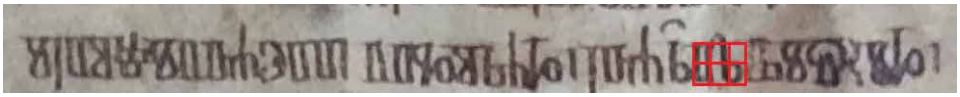

Slika 1. Koordinacija slova unutar retka s primjerom slova *d* unutar slovnoga modula (stupac C, 14. redak (1).

5. Morfološke posebnosti slovnih oblika

U paleografskim opisima morfoloških značajka kao što je ovaj, fokus je na identifikaciji specifičnosti koje pomažu datirati i ubicirati spomenik, te prepoznati pisarsku školu ili, u nekim slučajevima, i samoga pisara. Što se tiče autorstva teksta, pri brzinskom pregledu čak je i laičkom oku jasno da je fragment djelo samo jednoga pisara. Unutar njegova azbučnoga niza postoje razlike pri pisanju u tolikoj mjeri, da se mogu prepoznati i pojedine inačice slova. Stoga ćemo azbučnim redom opisati značajke svakoga pojedinog slova. Pojedine su inačice obrojčene zbog lakšega snalaženja u tekstu.

Kod slova *a* uz idealnu inačicu koja ne odskače od standardiziranoga slovnog oblika uglate glagoljice (1), postoje još dvije inačice. U jednoj pisar produljuje vertikalno stablo, a nisko postavljena vodoravna linija ima zaobljen izgled, što ukazuje na bliskost s kurzivnim rješenjima (pogotovo zbog jednopoteznosti vodoravne linije) (2). Značajka je druge inačice produljena desna noga slova u odnosu na lijevu (3). Također, u obje te inačice vertikalna linija nije pravilno povučena, već je lagano ukošena nalijevo ili nadesno. Takvi su oblici uobičajeni u pismenosti uglate glagoljice kraja 14. odnosno početka 15. st., te ih možemo, primjerice, naći u $BrBer_1$ i $BrBer_2$.

1 , 2 , 3 .

Slovo *b* razlikuje se duljinom i ukošenošću donje horizontalne linije, kao i ukošenošću horizontalne linije na kojoj su smještene vertikalne linije ("zupci trozupca"):

1. , 2 , 3 .

Kao što se može vidjeti, dimenzije su zubaca gotovo identične (možda je horizontalna linija inačice 3 malo stisnuta, ali to može odražavati i nesvjesnu pisarsku kretnju). Sve su inačice slova uobičajene u uglatoglagoljičnoj pismenosti.

Slovu *v* svojstvena su zatvorena vertikalna polja. Ona se u tekstu pišu jako nepravilno, linije pravokutnika često su lelujave te oni nemaju pravilan izgled i oštre crte kao u standardiziranom azbučnom nizu uglate glagoljice. Osim toga, donja horizontalna linija često je ukošena ili nepravilna. Takvo pisanje ostavlja dojam izmorene ili nedovoljno vješte pisarske ruke koja morfologijom slova ne prati beramske brevijare i/ili morfološki standard azbučnoga niza hrvatske uglate glagoljice.

1. 2. 3. .

Kod slova *g* zatvorena slovna polja zaobljenija su nego u $BrBer_1$ i $BrBer_2$. Pojedine se inačice slova razlikuju dimenzijama:

1. , 2. , 3. .

Lijevo slovno oko zna biti jednako desnomu (1), ali je u većini slučajeva ipak manje. Ukošenost je slova ujednačena, a šiljasta spojnica probija donju liniju retka, iako to nije toliko naglašeno kao u $BrBer_1$ i $BrBer_2$. Zaobljenost zatvorenih slovnih dijelova na prvi pogled podsjeća na obloglagoljični oblik, ali isto tako može označavati i prijelaz prema kurzivu (dakle, pomlađenost samoga pisma fragmenta). Potrebno je naglasiti i kako je desno polje puno oblije.

U novopronađenom fragmentu specifično je pisanje slova *d*. Njegova gornja horizontalna linija uvijek se piše zaobljeno, što značajno odstupa od standardiziranoga uglatoglagoljičkog oblika. Ovakve blago zaobljene linije povremeno se pojavljuju i u beramskim brevijarima:

1. 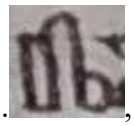 , 2. 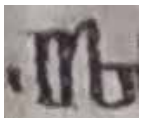 , 3. 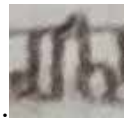

Veličina desnoga (manjeg) slovnog polja uglavnom je jednaka polovici lijevoga, osim kod prvoga primjera gdje je visina desnoga polja manja od polovice lijevoga. Desno slovno polje uvijek je zaobljeno, za razliku od standardnoga kvadratičnog oblika uglate glagoljice. U kombinaciji s istom tendencijom kod slova *g*, uspostavlja se određeni morfološki uzorak zaobljavanja zatvorenih slovnih polja. On može označavati reminiscenciju na obloglagoljične oblike, ali također i početak razvoja prema sljedećemu, kurzivnom stupnju pisma.

Slovo *e* u pravilu je jednakih dimenzija i oblosti, a gornja linija nije poravnata:

1. , 2. , 3. .

Slovo uvijek ima središnju crticu, a ta značajka mogla bi biti pokazatelj konzervativnosti pisma, jer je njezin izostanak znak pomlađenosti (Žagar 2021:32). Inačice slova *e* bez horizontalne crtice brojne su u $BrBer_1$ i $BrBer_2$, dok se u LondAp slovo *e* u pravilu piše bez nje.

Slovo *ž* svojom se morfologijom ne razlikuje od standardnoga uglatoglagoljičnog oblika:

1. , 2. .

I ovdje možemo primijetiti određene "nesigurnosti" poteza pri pisanju zatvorenih pravokutnih slovnih polja, baš kao što je to bio slučaj i kod slova *v*. Katkad ta polja znaju biti i drukčijih dimenzija, kao u primjeru 2.

Kvačica je smještena po sredini slova, izvodi se uglavnom identično, s tim da je u dosta slučajeva uvećana i prelazi polovicu visine slovnoga polja, katkad gotovo dodirujući prethodni redak. Spomenuto uvećanje kvačice često je naglašenije u primjerima u kojima je slovo ž dio ligature.

U standardiziranom azbučnom nizu uglate glagoljice slovo *z* ističe se svojim specifičnim oblikom:

1. , 2. , 3. .

Djelomična zaobljenost lijevoga slovnog polja njegova je posebnost u uglatoglagoljičnom azbučnom nizu, baš kao i nejednake dimenzije desnoga pravokutnog slovnog polja. Horizontalna spojnica između dvaju zatvorenih polja nije ukošena, kao što je često slučaj u drugim spomenicima (pa i u $BrBer_1$ i $BrBer_2$), ali samo ta osobina nije dovoljna za preciznije zaključke o vremenu i mjestu nastanka fragmenta. Jedina su specifičnost (koja se provlači kroz veći broj slova u azbučnom nizu) neravno pisane slovne linije. Uzrok tomu može biti pero ili neuvježbanost pisarske ruke. Lijevo slovno polje se redovito spušta ispod donje redačke linije.

Slovo *i*, koje je obično zbog svojega oblika i česte uporabe u kodeksima jasno standardizirano, u fragmentu se piše neujednačeno:

1. , 2. , 3. .

Ove tri inačice najbolje predstavljaju sve pisane oblike slova, ali postoje primjeri koji neznatno odstupaju od njih, ponajprije stupnjem ukošenosti. Neujednačenost slova *i* unutar rukopisa također se može pripisati neuvježbanosti ili možda čak i starosti pisarske ruke. Druga je mogućnost da su i te neurednije linije (ne samo ovdje već kod svih slovnih oblika) odraz kolebanja grafije pri transformaciji u kurzivno pismo. Varijante su redovito nesimetrične, a donji dio je češće dominantan (osim u 2. primjeru).

Slovo *ï* pojavljuje se jedino u ulozi broja, a svojim izgledom uklapa se u standardizirani niz uglate glagoljice:

.

Slovo *ĵ* morfološki odgovara standardu uglate glagoljice:

1. , 2. .

Ima lijevu gornju horizontalnu liniju, a središnja horizontalna linija koja se iz desnoga polja pruža prema lijevom ne prelazi u lijevo polje. Takav je oblik čest i u $BrBer_1$, dok je u $BrBer_2$ to prelaženje u lijevo polje znatno češće, pa možemo govoriti o nekoj vrsti paleografske indiciranosti (Žagar–Paskojević 2023:32). Jedina je izraženija razlika u izlučenim inačicama slova u dimenzijama, drugi je primjer puno uži (stisnutiji) od prvoga.

Slovo *k* piše se jednopotezno, a pregib na sredini slova koso je položen:

1. , 2. , 3 .

U pojedinim slučajevima piše se kraća gornja horizontalna linija (1, 2). Razlike između debljih (okomitih) i tanjih (vodoravnih) linija izostaju. Takav slovni oblik mogao bi se smjestiti negdje između beramskih brevijara i LondAp, jer je slovo s jedne strane zadržalo određenu ukošenost, ali vidljiva je i tendencija prelaska prema oblosti linija.

Odnosi su veličina zatvorenih polja kod slova *l* stabilizirani, te izostaju arhaične osobine poput većih vanjskih (gornjih) pravokutnika:

1. , 2. , 3 , 4. .

Pojedine su inačice slova definirane ukošenošću vertikalnih zatvorenih polja (1, 3) i razlikama u veličini između vertikalnih polja (2, 4). U nekim inačicama slova (4) ukošena je i gornja horizontalna linija kvadratića. Osim toga, i u ovom se slučaju jasno vidi da linije pojedinih zatvorenih polja nisu ravne i pravilne.

Slovo *m* piše se u standardnoj inačici koja podsjeća na latinični i/ili ćirilični oblik:

1. , 2. , 3 .

Taj je oblik zamijenio stari ("granati") obloglagoljični zbog promjene linijskoga ustroja i slovnoga modula. Pisanje je slova ujednačeno, jedino se razlikuju smjerovi linija zbog kojih se katkad središnji dio slova pomiče nalijevo ili nadesno.

Kod slova *n* vertikalna je hasta uvijek blago ukošena baš kao u $BrBer_1$ (Žagar–Paskojević 2023:35):

1. , 2. , 3. , 4. , 5. .

Osim po stupnju ukošenosti, pojedini se izuzeti primjerci razlikuju po stupnju zaobljenosti linije koja se pruža između horizontalnoga vrha slova i okomice, te po razlici u dimenzijama donje horizontalne linije ("postolja"). Zatvoreno se polje koordinira (priljubljuje) uz gornju liniju retka u svim naznačenim primjerima, ali i ta je gornja linija u nekim slučajevima nepravilna (1, 3, 4). Gornje, zatvoreno polje se mjestimično dosta nisko spušta (4.) prema donjoj liniji. Ta osobina bi mogla govoriti u prilog mlađoj podjeli slovnoga modula s dvije horizontale.

Slovo *o* u rukopisima pisanim uglatom glagoljicom uglavnom se piše ujednačeno, što u grafiji fragmenta nije uvijek slučaj:

1. , 2. , 3. , 4 .

Dimenzije zatvorenih slovnih polja (ujedno i glavna značajka slova) razlikuju se od primjera do primjera, a u velikom broju slučajeva (3, 4) i unutar samoga slovnog oblika. Razlikuje se i udaljenost donjega od gornjega slovnog polja. Zatvorena slovna polja uglavnom su oblija, iako se i uz izostanak ravnih (pravocrtnih) linija mogu razaznati prepoznatljivi trokuti.

Pismovne inačice slova *p* razlikuju se ponajprije proporcijama zatvorenoga slovnog polja i duljinom glavne vertikalne linije (haste). Ona se i spušta ispod donje linije jer je desno slovno polje zauzelo cijelu vertikalu:

1. , 2. , 3. , 4. .

U izdvojenim inačicama zatvorena slovna polja znaju biti ukošena, pa čak i neravna (3). Isto vrijedi i za hastu čija se duljina i stupanj ukošenosti razlikuju. Pisanje neravnim linijama prisutno je i kod slova *p*, tako da i ono slijedi uzuse općega izgleda pisma.

Slovo *r* pisano je s ravnom horizontalnom linijom na vrhu, ali i bez nje:

1. , 2. , 3. , 4. .

Zatvoreno polje obloga je oblika, dimenzije mu se mijenjaju, a donji dio polja katkad se poravnava s redačkom linijom. Zatvoreno polje ispunjava polovicu retka, ali zna biti i manje. Takvo stanje smješta pisanje ovoga slova negdje između $BrBer_1$ i $BrBer_2$ – u $BrBer_1$ zatvoreno je polje uvijek manje od polovice retka dok u $BrBer_2$ ono redovito popunjava prvu polovicu retka. I ova karakteristika ide u prilog trostrukoj artikulaciji horizontale slovnoga modula. Nepravilnost pri pisanju linija kod slova r vidljiva je i u glavnoj vertikalnoj liniji. Osim što je nepravilna, ona vrlo često zna biti i ukošena (2, 3).

Uglatoglagoljično slovo *s* prepoznatljivo je po svom obliku koji zbog "klobuka" i "stapke" najviše podsjeća na gljivu. U fragmentu je grafijsko rješenje slova *s* identično, a pojedine se inačice razlikuju proporcijama "klobuka" i "stapke", te njihovom ukošenošću:

1. , 2. , 3. , 4. .

Takva je morfologija svojstvena cijelomu razdoblju uglatoglagoljične pismenosti, bez ikakvih specifičnosti koje bi se razlikovale od uglatoglagoljičnoga grafijskog standarda kasnoga srednjeg vijeka.

Slovo *t* ima klasičnu pravokutnu shemu koja se gotovo savršeno uklapa u pravokutni ustavnoglagoljični modul:

1. , 2. .

Pri pisanju slova unutar teksta grafijske razlike svode se na ukošenost gornje horizontalne linije i proporcije zatvorenih polja. Posebnosti koje bi ukazivale na paleografske razlike u odnosu na uglatoglagoljični standard i u ovdje izostaju.

Slovo *u* piše se u uobičajenom dvočlanom obliku, ali u azbučnom nizu fragmenta nije u potpunosti standardizirano, te između slovnih inačica postoje vidljive razlike:

1. , 2. , 3. , 4. .

U prvom se redu te razlike odnose na veličinu zatvorenih polja smještenih na lijevoj strani, te razmak među njima. Od izdvojenih primjera morfološki najproporcionalniji je onaj pod brojem 3. Od ostalih izdvojenih inačica najzanimljivija je ona pod brojem 2, koja svojim nepravilnim oblikom i odnosom između zatvorenih polja podebljava dojam nepravilnosti rukopisa, odnosno "neuvježbane" ruke. Takav oblik nije svojstven uglatoj glagoljici, te primjerice izostaje iz beramskih brevijara. Paleografski, neujednačeno i nepravilno pisanje slova *u* može se protumačiti. Dvoznačno. Njegovo nestandardizirano pisanje s jedne strane može upućivati na starinu, a s druge može nagovještavati i pomlađenost, u kojoj se grafija mijenja prema kurzivnoj inačici pisma.

Slovo *f* nema značajki kojima bi se razlikovalo od klasičnoga oblika. To slovo, koje morfologijom podsjeća na grčko slovo *phi*, u sličnom se obliku pojavljuje i u ćiriličnom pismu. Eventualne posebnosti koje ne pomažu izravno paleografskoj dataciji očituju se u gornjoj i donjoj horizontalnoj liniji:

.

U standardiziranoj uglatoglagoljičnoj azbuci slovo *h* gotovo je identično slovu *g*, osim što kod njega gornje zatvoreno slovno polje izostaje. U fragmentu se inačice slova *h* razlikuju veličinom zatvorenoga slovnog polja, ukošenošću horizontalne linije (koja je vertikalnija od standardizirane uglatoglagoljične inačice) te dimenzijama jezičca koji probija donju liniju retka:

1. , 2. 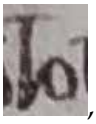 , 3. 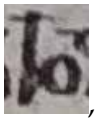 , 4. .

Uz spomenutu manju ukošenost glavne slovne linije, morfološka je značajka koja razlikuje slovo od beramskih primjera i standardnoga uglatoglagoljičnog oblika gornja horizontalna linija koja se može protumačiti i kao autentična pisarska značajka. Uz sve navedeno, zatvoreno slovno polje i ovdje je oblije baš kao i kod slova *g*.

Slovo *ĉ* razlikuje se proporcijama zatvorenoga slovnog polja/pravokutnika i dimenzijama "trozupca":

1. , 2. , 3. .

U svim inačicama donje je polje smješteno po sredini trozupca. Spomenute proporcije trozupca variraju, te on zna zauzimati polovicu (3), ali i više (2) ili manje od polovice retka (1). Zbog tih oscilacija ne mogu se potvrditi značajke koje bi pomogle u dataciji rukopisa. U $BrBer_2$ česti su primjeri u kojima je trozubac manje visine nego donje polje. Takav bi omjer bio odlika veće pomlađenosti (Žagar–Paskojević 2023:41).

Dno slova *c* uvijek je zaobljeno, te se minimalno spušta ispod donje linije retka:

1. , 2. , 3. .

Osim po stupnju oblosti dna slova, pojedine inačice razlikuju se i veličinom i oblošću zatvorenoga polja. Za razliku od beramskih brevijara, zaoštreno dno slova izostaje u fragmentu što također može biti oznaka starine i/ili konzervativnosti.

Kod slova č donji pravokutni dio u pravilu je jednakih dimenzija:

1. , 2. , 3. .

Razlikovni su element u svim inačicama gornje vertikalne linije ("repići"), koji znaju biti prelomljeni (1, 3) u odnosu na linije zatvorenih polja ispod. Njihove dimenzije variraju, ali ne probijaju gornju redačku liniju. Donja horizontalna linija (postament) pojavljuje se u (2), dok je u (1) ta linija samo lagano naznačena. Dimenzije su gornjih zatvorenih polja ujednačene, te nema naznaka starine ili pomlađenosti kao što su manja/plića zatvorena gornja polja.

Slovo *š* jedno je od najujednačenijih kako u glagoljičnoj tako i u ćiriličnoj pismenosti:

1. , 2. .

Manje razlike u načinu pisanja slova vidljive su u smjeru ukošenosti donje horizontalne linije, ali ta morfološka značajka nema paleografsku vrijednost koja bi pomogla u ubikaciji ili dataciji fragmenta.

Štapić u funkciji *jera* (ь) piše se uobičajeno za uglatoglagoljične tekstove 15. st. Ravna vertikalna linija veličinom se usklađuje s prethodnim slovom, odnosno njegovim desnim dijelom (kao primjerice kod slova *h*):

1. , 2. , 3. .

Ta se linija koordinira samo unutar središnjega dijela retka, te ne prelazi linije retka ako to radi prethodno slovo (3).

U tekstu su također vidljivi i primjeri uporabe apostrofa kao alternativnoga načina bilježenja *jera*. Jedan je takav primjer riječ *kr'ĉeniê*, gdje se apostrof pojavljuje uz slogotvorni *r* (A, 15. r.):

Glagoljično slovo *ê* prepoznatljivoga je oblika s tri zatvorena slovna polja (dva na lijevoj, jedno na desnoj strani) stožastoga rasporeda:

1. , 2. , 3. , 4. , 5. 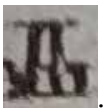 .

Pisanje *jata* nije do kraja standardizirano, o čemu svjedoči i velik broj ekscerpiranih primjera. Pojedine se inačice slova razlikuju stupnjem ukošenosti donje horizontalne linije (1, 3, 4), općenitom ukošenošću slova (poglavito lijeve vertikalne linije) kod svih primjera, te gornjom horizontalnom linijm (kapicom) koja se zna produljivati na lijevu ili na obje strane (3, 4, 5). Donji dio slova je manji od gornjeg i u gotovo svim primjerima (osim 5.) povučena je cjelovita vertikala po sredini, čime je desni donji kvadratić posve izdvojen. Neujednačenost u pisanju toga slova mogla bi biti oznaka starine, ali također i neiskusnije pisarske ruke.

Slovo *û* ne odskače bitnije od standardiziranoga uglatoglagoljičnog oblika. Razlike su među dvama izdvojenim primjerima (ne)pravilnost vertikalnih slovnih linija, duljina zatvorenih polja i dimenzije donje spuštene linije:

1. 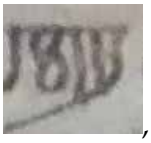 , 2. .

Utvrđene morfološke značajke azbučnoga niza *Čulina fragmenta* općenito se poklapaju sa standardiziranom slovnom arhitekturom uglate glagoljice. Izostaju individualne značajke koje bi mogle upućivati na autorstvo pojedinoga pisara ili kancelarije/pisarske škole. Opća je značajka grafije fragmenta zaobljenost slovnih polja i pojedinih linija/spojnica. Ona može biti znak pomlađenosti pisma koje se lagano počelo razvijati prema kurzivu. U najopćenitijoj i manje preciznoj dataciji fragment se na osnovu ekscerpiranoga korpusa slova može datirati od kraja 14. do 2. polovice 15. st.

6. Inicijali i majuskule

Inicijali i majuskule standardan su dio grafijskih registara ustavnoglagoljičnih liturgijskih spomenika, te se pojavljuju i u proučavanom fragmentu. Inicijal je najlakše definirati kao veću majuskulu (tri retka naviše), bogatije urešenu i donekle slobodnije izvedenu, s ulogom izdvajanja većih tekstnih cjelina, zbog čega stoji na početku retka (Žagar–Paskojević 2023:45). Majuskule nisu standardizirane, variraju veličinom i oblikom, a za razliku od inicijala mogu se pojavljivati i unutar teksta. U nastavku donosimo tablicu s ekscerpiranim inicijalima i majuskulama. Pojedini su oblici (u prvom redu inicijali) smanjeni zbog preglednosti slikovnoga priloga. Slova koja se ponavljaju kao i ona koja su samo obojena crveno, a svojom veličinom ne odgovaraju majuskulnom, nisu ekscerpirana.

TABLICA 1. Majuskule i inicijali u *Čulinom fragmentu*

slovo	inicijal ili majuskula	položaj u tekstu
B	majuskula	D, 12. r.
B	inicijal	B, 4. r.
B	inicijal	B, 9. r.
V	inicijal	C, 27. r.
D	majuskula	C, 2. r.

D	majuskula	D, 35. r.
E	majuskula	B, 33. r.
Ž	majuskula	A, 9. r.
Z	majuskula	B, 19. r.
I	inicijal	C, 34. r.
I	inicijal	A, 4. r.
I	inicijal	A, 11. r.

I	inicijal	B, 23. r.
K	majuskula	B, 18. r.
L	majuskula	D, 9. r.
M	majuskula	C, 12. r.
O	inicijal	C, 21. r.
P	majuskula	C, 9. r.
P	inicijal	D, 20. r.
P	inicijal	D, 3. r.

R	majuskula	B, 27. r.
S	majuskula	D, 24. r.
T	majuskula	D, 4. r.

Kao što se vidi iz ekscerpiranoga korpusa, inicijali i majuskule prilično su neujednačeni. Uz to, neki od inicijala čine se i nedovršenima (primjerice, inicijali *b* B, 4. r., 9. r.), dok se spomenuta zaobljenost slovnih oblika očituje i kod pojedinih majuskula. Neujednačenost pri pisanju inicijala i majuskula ukazuje na mogućnost da je autor bio nevješt u njihovu pisanju i/ili da nije imao vremena završiti inicijale i majuskule. Posljedično, takvo stanje upućuje na neki manji skriptorij kao mjesto nastanka ovoga književnog spomenika.

7. Kratični postav

Kratice su standardan dio svake europske pismenosti, a njihov nastanak motiviran je željom za uštedom prostora (pisaćega materijala) i vremena pisanja. Po načinu kraćenja razlikujemo stezanje (kontrakcija), odbijanje (suspenzija), natpisivanje (superpozicija) i slijevanje (ligatura). Za razliku od drugih kraćenja u kojima se određeni slovni oblici izostavljaju ili zamjenjuju, ligature uvijek nastaju spajanjem dva slovna oblika u jedan novi, specifičan slovni oblik. Stvaranjem ligatura nastaje čitavo bogatstvo novostvorenih slovnih oblika, što često otkriva pisarsku inovativnost i kreativnost. Ligature su česte, iako u različitoj mjeri, u svim pismima, ali se posebno zanimljivi oblici mogu naći u raznim glagoljičnim zapisima.

U *Čulinu fragmentu* pojavljuju se sve pobrojene vrste kraćenja. Daleko su najbrojnije ligature, kao i u većini uglatoglagoljičnih književnih spomenika i zapisa. Najčešće se slijevaju dva slova (primjerice ligature *br, dv, ed, el, ež* i sl.), ali postoje i primjeri slijevanja triju slovnih oblika (primjerice *eže, grd, ili, iže*). Za razliku od beramskih brevijara, ne pojavljuju se ligature kod kojih se slijevaju četiri ili više slova. To ne znači da takve ligature nisu postojale i u našemu spomeniku, jer je jedan sačuvani list premalen uzorak da bi se ta mogućnost prekrižila. Pri slijevanju ligature se najčešće spajaju u jednome slovnom oku, koje ne mora uvijek biti jednake veličine. Takve ligature nazivaju se još i *adekvatne.* Ligature su uglavnom vodoravne, ali ima i okomitih. To su uglavnom ligature koje u svom sastavu posjeduju slovo *r* i *o*. Ukupno se u korpusu ligature pojavljuju 182 puta. Najčešća je ligatura *pr*, koja se pojavljuje na čak 24 mjesta. Zbog svoje brojnosti u tablici 2 prikazali smo samo reprezentativni uzorak ligatura.

ligatura	primjer	položaj i ukupan broj u tekstu (U)
br		C: 2.r., 6.r., 15.r., 19.r., 18.r. D: 19.r., 32.r., 36.r. U: 8
dv		A 29.r., B 27.r. U: 2
ed		C: 2.r., 8. r., D 17.r. U: 3
eže		A 14.r., 17.r. U: 2
grd		D 24.r. U:1
hž	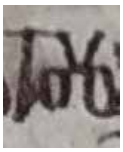	B 32.r., C 24. r. U: 2
ili		D 3. r. U:1
iv		A 14.r. U:1
lût		A 25.r. U:1

ml		C: 10. r., 18.r. U:2
mž		A 18.r., D 18.r. U:2
nd		C: 15. r., 30.r. U:2
nl		C 17. r. U:1
pr		A: 2.r., 11.r.(x2), 13.r., 15.r, 26.r., 27.r., 31.r. B: 5.r., 11.r. (x2), 15.r., 26.r., 31.r., 33.r. C: 7. r., 8. r., 24.r., 33.r., 34.r. D: 4.r., 17.r. (x2), 35.r. U:24
trv		A 13.r. U:1
ud	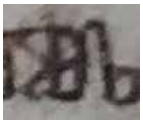	D 29.r. U:1
vjl̂		B 3.r. U: 1
vl		B 14.r. U: 1

vr		A 7.r. B: 15.r., 19.r., 30.r. C: 20. r., 23.r., 30.r. D: 12.r., 25.r., 27.r. U: 10
zdv		C 10. r. U: 1
zr		A 10.r. U: 1
zvr	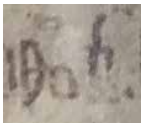	A 15.r. U: 1

Drugi je najčešći način kraćenja u fragmentu stezanje (kontrakcija). Kod stezanja se izostavlja unutarnji, središnji dio riječi, a početak i kraj koji preostaju pomažu efikasnijemu čitanju i snalaženju u tekstu. U *Čulinu fragmentu* pojavljuju se kontrakcije koje su standardne u liturgijskim uglatoglagoljičnim spomenicima. Velik broj njih povezan je sa skupinom svetih riječi *nomina sacra*,[3] primjerice *b(la)ž(e)ni*, *B(ož)e*, *s(ve)tim* i sl. U tekstu se često stežu i profane riječi kao što su *m(u)ži*, *n(a)š(e)mu*, *r(e)ci*, *s(love)si* i sl. Stezanje je redovito označeno titlama, što omogućuje lakše prepoznavanje u tekstu. Ovakva praksa svojstvena je kako glagoljičnoj, tako i latiničnoj i ćiriličnoj srednjovjekovnoj pismenosti.

U fragmentu se pojavljuju još natpisivanja i suspenzije, ali u daleko manjoj mjeri. Zanimljiva je i kombinacija suspenzije i natpisivanja koja se pojavljuje u 16. retku A stupca u riječi *bis(tь)*. Ta kombinacija nije česta u uglatoglagoljičnim pismenim spomenicima, ali se povremeno pojavljuje. Općenito se može reći da se kratice u *Čulinu fragmentu* rabe na način svojstven uglatoglagoljičnim spomenicima XV. st., te se na osnovu njih fragment ne može preciznije datirati ili ubicirati.

[3] Ovu skupinu definirao je još početkom 20. stoljeća njemački znanstvenik i paleograf Ludwig Traube (1907.) koji je kao osnovni uzor takvoga pisanja vidio drevnu židovsku praksu nepotpunoga pisanja Božjega imena (tetragram Jhvh).

primjer	transliteracija	vrsta kraćenja i položaj u tekstu
	ap(usto)lь	kontrakcija C 6. r.
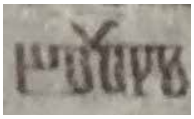	b(la)ž(e)ni	kontrakcija C 13. r.
	g(lago)lemь	kontrakcija C 35. r.
	d(ê)va	kontrakcija A 29. r.
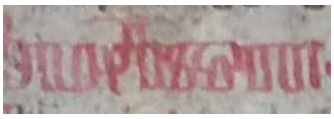	ev(an)ĵ(e)listь	kontrakcija C 17. r.
	m(u)ži	kontrakcija D 18. r.
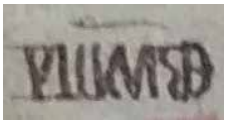	n(a)šemu	kontrakcija C 16. r.
	r(e)ci	kontrakcija C 16. r.
	s(love)si	kontrakcija B 16. r.

	bis(tь)	suspenzija i natpisivanje A 16. r.
	o^{t}	natpisivanje C 16. r.
	n(a)	Suspenzija C 19. r.

8. Razgodni znakovi: uspostavljanje razdvojenoga pisanja, interpunkcija i velika slova

Uglatoglagoljični tekstovi XV. st. ("zlatnoga razdoblja" glagoljične pismenosti u Hrvatskoj) imaju jasno uspostavljen standard razgođivanja teksta prazninama, uporabe majuskula i verzala te različitih boja (ponajprije crvene i crveno-crne) za označavanje rubrika u liturgijskim knjigama, odnosno lakše prepoznavanje pojedinih tekstualnih jedinica. Takav se uzorak ponavlja i u fragmentu. Iako ga čini samo jedan list, jasno se mogu vidjeti inicijali i majuskule (koje smo već pobrojili), razmaci (praznine) među riječima, rubrike naglašene crvenom bojom te punktuacije koje se često pišu između pojedinih riječi (po sredini retka) i title (iznad kratica). Vidljivost tih razgodnih znakova ometa oštećenost pergamenta, ali pri pažljivijem pregledu jasno je da oni postoje. Sve te pojedinosti nisu dovoljne da bi se na osnovu razgodnih znakova fragment datirao preciznije od XV. st.

Slika 2. Primjer uporabe punktuacija i razmaka u tekstu (C 34. r.).

9. Sadržaj

List je ostatak hrvatskoglagoljičnoga brevijara iz dijela *Proprium sanctorum* za mjesec rujan. Na prvoj je strani u stupcu A završetak službe u čast sv. Lucili i Geminijanu koji se slave 16. rujna te kratki tekst iz pasije sv. Eufemije koja se časti na isti dan. U stupcu B i dijelu stupca C na drugoj strani lista nalazi se služba u čast sv. Mateju apostolu i evanđelistu koji se slavi 21. rujna, a zatim u ostatku stupca C i u stupcu D slijedi dio službe u čast tebanskim mučenicima sv. Mauriciju i družini čiji je blagdan 22. rujna. Fragment smo usporedili s odgovarajućim tekstovima u 18 hrvatskoglagoljičnih brevijara iz crkvenoslavenskoga razdoblja:[4] Bar (413a–415c),[5] Ber_1 (129d–131c), Ber_2 (142a–144b), Broz (413a–415c), Dab (295c–296d), Hum (137a–138d), Mav (287d–289b), Met (414c–417a), Mosk (207a–208b), N_1 (419b–421c), N_2 (485d–486a), Pm (265a–266c), Pt (322b–323c), Vat_6 (173a–174c), Vat_{10} (375c–376d), Vat_{19} (351c–353a), Vb_4 (54a–56c), Vin (99d–101b). Usporedbom smo utvrdili da su tekstovi službi u brevijarima, kao i u drugim slučajevima, različite duljine i da su različito raspoređeni u čitanja. Naš fragment pripada u skupinu onih koji imaju kraća čitanja. Kraći tekst službe u čast sv. Lucili i Geminijanu od našega fragmenta imaju četiri brevijara. U Vat_{10}, Bar i Broz služba završava prije početka teksta na fragmentu, a u Pt na samome njegovu početku, točnije iza riječi *voditi*. Vat_{10} nema ni rubriku iza čitanja u čast sv. Eufemiji. Služba na dan sv. Mateja u Vat_{10} završava s *v macedonii*, što znači da nedostaje posljednje čitanje s fragmenta te malo više od polovice pretposljednjega čitanja. U Vat_{19}, Pt, Bar i Broz služba završava prije posljednjega čitanja s fragmenta *egdaže pride v gradъ [ihъ] veliki man'dabarъ … c(êsa)rstvuûĉu g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rъst)u iže s' o(t)cemъ*, a u Met i Mav nedostaje završetak posljednjega čitanja, u Met počevši od *mučen že bis(tъ)*, a u Mav od ûže egda naslêdnikъ ego irtakъ. Treba također spomenuti da Pm, Mosk, Ber_2, Hum, Vin i Dab nemaju rubriku koja je u fragmentu na kraju te službe. Kraći tekst službe na dan sv. Mauricija i družine od dijela sačuvanoga na fragmentu ima samo Vat_{10} u kojemu nedostaje posljednje čitanje s fragmenta počevši od *poznav že maksimiênъ*. U N_2 je između listova 485 i 486 lakuna. Izgubljeno je nekoliko listova tako da nedostaje završetak službe u čast sv. Lucili i Geminijanu,[6] čitanje u čast sv. Eufemi-

[4] Ovdje navodimo samo njihove kratice te u zagradi brojeve listova na kojima se nalaze odgovarajući tekstovi, a popis njihovih punih naziva s vremenom postanka, mjestom čuvanja i signaturom nalazi se na kraju članka.

[5] Prema naknadnoj paginaciji u primjerku iz Sibiua koja se pojavljuje u nekim izdanjima Staroslavenskoga instituta (a i drugima) riječ je o listovima 421a–423c.

[6] Ali je sačuvan dio teksta koji se nalazi na fragmentu.

ji, cijela služba na dan sv. Mateja i veći dio službe na dan sv. Mauricija i družine, sve do … *v′ ugašenie imenъ h(rъst)ъênskihъ*.[7]

Tekst fragmenta na više se mjesta razlikuje od svih drugih prijepisa. Najčešće je riječ o manjim tekstovnim razlikama. Tako je primjerice u službi na dan sv. Mateja u fragmentu iza teksta *v latinskomъ po dêlêhъ ime očito priêtъ* izostavljena (su)rečenica *iže ot mitarъ izbranъ ot g(ospod)a · i v′ ap(usto)lъstvo priêtъ* koja se pojavljuje u svim drugim prijepisima i odgovara latinskomu *qui ex publicanis electus fuit a Domino et translatus in apostolatum*.[8] Osim toga, jedino frament ima poredak *ime očito priêtъ*, a ostali prijepisi imaju obrnut poredak imenice i priloga, tako da ih šesnaest ima *očito ime priêtъ*,[9] a Vin *očito po dêlêhъ ime priêtъ*. Malo niže u istoj službi jedino fragment za latinski *ab humana Christi nativitate* ima *ot otočastva h(rъsto)va . do roistva*. Nijedan drugi brevijar nema na tom mjestu prijedlog *do*.[10] Red je riječi različit od svih drugih prijepisa i u prijevodu latinske odnosne rečenice *quae dicitur Nadaber*. To mjesto u fragmentu glasi *man′dabarъ iže g(lago)let′ se*, a u svim drugim prijepisima *iže/ki g(lagole)t′/govorit′ se mandabarъ*.[11] Isto tako, jedino je u fragmentu ime etiopskome vladaru *egeatъ*, a ostali brevijari imaju oblike *eĵipъ*, *eĵipusъ* ili *ĵeĵipusъ* (lat. *Egyppus*).[12] U rečenici *quam cum Hyrtacus successor illius vellet suo coniugio copulare, ab apostolo prohibitus est*, glagolska je skupina vremenske rečenice *vellet suo coniugio copulare* samo u fragmentu prevedena kao *hotêše v ženu sebi imêti*, dok svi drugi prijepisi umjesto glagola *imêti* imaju glagol *prilêpiti*, a u većini je djelomice promijenjen i red riječi u prijedložnoj skupini, tako da ona glasi *sebê/sebi v′ ženu*. I glavna je surečenica te rečenice *ab apostolo prohibitus est* jedino u fragmentu prevedena kao *i ap(usto)lъ vzbrani emu*, dok svi drugi prijepisi imaju inačicu *(i) ot apustola vzbraneno emu bistъ/bisi*.[13] U službi u čast sv. Mauriciju i družini glagolska skupina *ad extinguendum Christianitatis nomen armaverat* jedino je u fragmentu prevedena kao *v′ ugašenie imenъ h(rъst)ъênskihъ vaoruži se*. Sedamnaest brevijara ima umjesto prijedloga *v′* inačicu prijedloga *na*, a u većini je i redoslijed imenice *imenъ* i pridjeva *hrъstъênski/krъstъênski* obrnut nego u fragmen-

[7] Tekst na listu 486 započinje s [vaoru]ži se.

[8] Crkvenoslavenski je primjer naveden prema Vat_6, a njegove inačice u drugim prijepisima mogu se vidjeti u bilješkama 121 i 122.

[9] U N2 zbog lakune nema toga teksta.

[10] Inačice toga mjesta u svim brevijarima mogu se vidjeti u bilješci 129.

[11] Riječ je o dvanaest brevijara. Usp. bilješku 167. U pet brevijara čitanja završavaju prije toga, a u N_2 je tu lakuna.

[12] Vidi bilješku 168.

[13] Vidi bilješke 190 i 191.

tu. Samo Mosk i Ber_2 imaju isti poredak kao fragment.[14] U fragmentu je rečenica *Hi in auxilium Maximiano ab orientalibus partibus accersiti venerant* prevedena kao *i si na pomoĉь maksimiênu ot istočnihь stranь predelь pridu sabrani*. Jedino fragment u toj rečenici ima dvije imenice u genitivu množine *stranь predelь*, a svi drugi prijepisi samo inačice imenice *prêdêlь*.[15] Najvjerojatnije je objašnjenje te razlike da je u predlošku fragmenta stajalo samo *stranь* s nadrednom ispravkom *predelь* i da je pisar fragmenta tu glosu shvatio kao dopunu, a ne kao ispravak, i stoga zapisao obje riječi.[16] Osim toga, nekoliko brevijara u toj rečenici izostavlja particip *sabrani*, tako da Vat_{19} i Vin imaju samo *pridu*, a Ber_1, N_1 i Hum *prišli b(ê)hu*. Ostali brevijari umjesto *pridu sabrani* imaju obratan redoslijed *sabrani pridu*. Jedino pisar fragmenta odstupa od latinskoga reda riječi prevodeći prijedložnu skupinu *ad dilaniandam Christianorum multitudinem* kao *na razdr'tie množastva h(rьst)ьênskago*. Svi drugi prijepisi slijede latinski red riječi i imaju odnosni pridjev *h(rьst)ьênskago/krьstьên'skago* ispred imenice *množastvo/množstvo*.[17] Fragment se od svih brevijara razlikuje i kada skupinu *praecipiti ira fervidus* prevodi *kao v'zêri se gnêvomь i ustrmi se n' ne*. Svi drugi prijepisi na mjestu glagola *v'zêri se* [*vzjari se*] imaju ili treće lice jednine aorista ili nominativ jednine muškoga roda aktivnoga prošloga participa glagola *vьzvrêti* ili *vьzrêti*, a iza toga umjesto *gnêvomь i ustrmi se n' ne* slijedi instrumental *gnêvomь ustrьmlenimь* ili *gnêvomь ustrьmleniê*.[18] Jedino fragment ima *i togoe desetago ot togoe lêĵiona* gdje svi drugi prijepisi imaju neku inačicu od *desetago kogoždo ot togožde leĵiona* (lat. *decimum quemque ex eadem legione*),[19] a isto tako jedino fragment u nastavku teksta latinsko *territi metu cederent* prevodi kao *užasnut' se i uklonili se bi*, dok svi drugi prijepisi imaju na tom mjestu *užasnuti/žasnuti/užasneni uklonili se bi*.[20]

Najveća je razlika između fragmenta i svih drugih brevijara u tekstu u čast sv. Eufemiji. Svi prijepisi imaju samo kratko čitanje iz svetičine legende. U svim je drugim brevijarima riječ o inačicama istoga teksta koji ovdje navodimo prema najstarijemu prijepisu iz Pm:[21]

[14] Vidi bilješku 278.

[15] Vidi bilješku 310.

[16] Manje nam se vjerojatnom čini pretpostavka da je izvorno u predlošku bio oblik *predelь*, a nadredno ispravka *stranь*.

[17] Vidi bilješku 326.

[18] Vidi bilješku 341.

[19] Vidi bilješku 345.

[20] Vidi bilješku 354.

[21] U nekoliko je brevijara tekst kraći. U Vat_{10} završava s predana *bis(tь) prisku sudii*. Do istoga mjesta ide i tekst u Bar i Broz, s time da oni iza *sudii* dodaju *na muku*. U Vat_{19} pak tekst završava s *požri b(og)u martu*. U ostalim je brevijarima tekst iste duljine kao u Pm.

rožd'stvo s(ve)te evpimie d(ê)vi êže m(u)čena bê podъ dêokliciênom' c(êsa)r(e)-mъ · prisku že sucu sudii v gradê kalicidonii · êže v'zvêcena bê nepravdnimi aproniênu z druzimi ·k҃· (= 40) i ·z҃· (= 9) predana bis(tъ) prisku sudii · eiže priskъ reče · počtui tebe samu i plemene tvoego dostoênie · i požri b(og)u mar'tu · b(la)ž(e)na že evpimiê nepr(a)vdnoe ego nuĵenie otvr'gši · i prsi svoe zn(a)m(e)niem' h(rъsto)-vim' ukrêpiv'ši . sta ne boeči se ·

To odgovara latinskomu:

Natale sanctae Euphemiae virginis: quae martyrizata est sub Diocletiano imperatore, proconsule autem Prisco in civitate Chalcedona. Quae, deferente iniquissimo Apelliano, cum aliis quadraginta novem, tradita est proconsuli Priseo. Cui Priscus dixit: Honora teipsam et generis tui dignitatem ne amittas, et immola deo Marti. Beata Euphemia eius iniquam suasionem contemnens, pectus suum signaculo crucis miniens, imperterrita stetit.

Na fragmentu je sasvim drugi tekst kojemu dosad nismo uspjeli pronaći odgovarajući inojezični predložak:

c(êsa)rstvuûcu dêokliciênu c(êsa)ru lûtomu i mnogi h(rъst)ъêni nueni b(ê)še idolomъ požrêti . i lûtimi mukami prestrašiše se. iže c(êsa)rъ posla kn(e)zъ svoi priskъ v gradъ kalcêdonii pogubiti vse n'ricaûcee ime h(rъsto)vo . bêše v gradê tomъ d(ê)va etera imenemъ evpimiê ot o(t)ca imenemъ poliprona . ot matere že teodoriê?? živucei ei smirenêi i služeči ei is(u)h(rъst)u . siê vistinu v d… o(t)ca ee mnoga almužna v' ime h(rъsto)vo daêše trebuûcimъ .

Pitanje je je li autor navedenih razlika prema svim drugim prijepisima sam pisar brevijara čiji je fragment ostatak ili ih je prepisao s nekoga glagoljičnog predloška koji se nije sačuvao. U drugom bi slučaju to bio pokazatelj postojanja još jednoga odvjetka hrvatskoglagoljičnih brevijara čiji se tekst barem u ovome dijelu razlikuje od najvećega broja sačuvanih tekstova, a to bi ujedno bila još jedna potvrda tvrdnje da je ono što nam se od glagoljičnih rukopisa sačuvalo do danas samo ostatak ostataka onoga što je nekad postojalo. U prilog tomu da je pisar prepisivao tekst sa starijega glagoljičnog predloška govori gornje tumačenje pojave dviju imenica *stranъ predelъ* kao prijevoda latinske imenice *partibus*.

10. Jezik

U fragmentu nisu potvrđena slova ꙋ (ô) i ꙁ (ʒ). Slovo ꙗ (ï) zabilježili smo samo jednom kao brojku 10, a slovo ꙗ (î) također samo jednom kao inicijal u riječi *îbo* u stupcu B. Staro granato *m* posvjedočeno je u spljoštenome obliku (tzv. tvrđave) i to samo u ligaturi s *l*. Zanimljivo je da se nikad ne pojavljuje u ligaturi ꙍ (*mč*), tako da se imenica *mučenikъ*,

koja je više puta skraćena kao *mčñ…*, uvijek piše bez te ligature i s pomoću mlađega ꙗ (m). Slovo ф (f) pojavljuje se dva puta u riječima *efidenciû* i *frančskomъ*. Nasuprot tomu, imena sv. Eufemije (lat. *Euphemia*) i njezina oca Filofrona (lat. *Philophronus*) pisana su sa *p*: *evpimie*, *evpimiê*, *poliprona*. Dvojni se odraz inojezičnoga glasa *f* može vjerojatno pripisati različitomu vremenu posuđivanja, što može biti argument u prilog većoj starini prijevoda teksta o sv. Eufemiji, koji je naslijeđen iz vremena kada se strano *f* još zamjenjivalo sa *p*. Slovo ꙗ (ĵ) ima dvanaest potvrda i sve su u stranim riječima: *anĵelъ*, *evanĵelie*, *evanĵelistъ*, *lêviĵi* i *lêĵionъ*. Zabilježili smo i jedan primjer alfabetske suspenzije u obliku trećega lica jednine prezenta *e(stъ)*. Taj je primjer važan za datiranje fragmenta. On je pokazatelj da brevijar čiji je fragment ostatak nije bio prepisan prije druge polovice 14. st.[22]

Fonologija je fragmenta pomlađena. Slabi su *jerovi* izgubljeni,[23] a jaki vokalizirani kao *a*: *v tamnicu*, *k tamnici*, *počanъ*, *iz'šalъ*, *sabrani*, častni, *na častnêiši* itd. Jaki *jer* nije vokaliziran jedino u prilogu *t'gda*. Nisu rijetki ni primjeri (čakavske) vokalizacije slabih *jerova*: *ot otočastva*, *sa ženoû*, *taže*, *vaoruži se*, *množastva*. Nekoliko je primjera s *apostrofom* na mjestu izvornoga *a*: *ustrmi se n' ne*, *n'če*, *n'ricaûĉee*, *h(rъst)a r'di*, *togo r'di*. Slogotvorni je *r* ili s apostrofom: *kr'ĉeniê*, *požr'to*, *dr'žavê*, *dr'žaše*, *dr'zneše*, *razdr'ti*, *dr'znuše* ili bez ikakva znaka za *jer*: *vrhъ*, *otvrsto*, *oskvrnenъ*, *grdostъ*, *ustrmi se*. U primjeru *poznav že* ispušten je završni *jer* ispred enklitike. Na jednome je mjestu u stupcu A teško odlučiti kako interpretirati mjesto apostrofa, tj. treba li ga staviti iza slogotvornoga *r* i primjer čitati kao *prostr'v se* ili pak na kraj riječi ispred enklitike i čitati kao *prostrv' se*. U tekstu fragmenta nema primjera za slogotvorni *l*. Odraz je praslavenske skupine **dj* uvijek čakavski *j*: *nueni*, *roena*, *ohoêše*, *roistva*, *roist'vomъ*, *togoe*. Skupina žd potvrđena je samo jednom u riječi *koliždo*, ali tu nije odraz **dj* nego je nastala gubljenjem slaboga *jera* u obliku *koližъdo*. Kao i u većini drugih hrvatskoglagoljičnih liturgijskih tekstova, *jat* se na svojemu etimološkom položaju razmjerno dobro čuva, ali se već pojavljuju i njegovi odrazi. Pritom izrazito pretežu ekavizmi, kako u korijenu: *svetova*, *trebuûĉimъ*, *telo*, *obenčani*, *predelъ*, *otvreĉi*, *useknuti*, tako i u prefiksima/prijedlozima: *premoĉna*, *prestrašiše se*, *presl(a)vno*, *predъ oltaremъ*, *pred' b(ogo)mъ* i gramatičkim morfemima: *dr'zneše*. *Jat*

[22] Alfabetska je suspenzija kraćenje riječi, koje su ujedno bile imena slova, suspenzijom tako da se navodi samo prvo slovo riječi. Suspenzija *estъ* > *ẽ* bila je Vatroslavu Jagiću (1911) jedno od mjerila za razlikovanje rukopisa pisanih u 15. st. od onih koji su nastali u 14. st. Kasnija su istraživanja ipak pokazala da se alfabetska suspenzija u hrvatskoglagoljičnim rukopisima pojavljuje u drugoj polovici 14. st. (Štefanić 1964:109, Svane 1965:79–80, Corin 1991:204–205, MacRobert 2008.).

[23] O čemu svjedoče primjeri: *k domu*, *premoĉna*, *dêmunski*, *k mêstu*, *vse*, *prazdnikъ*, *družbu*, *dovolnê*, *vshiĉenъ* itd.

se pojavljuje i na mjestu etimološkoga *e*: *dopadê*. Posebno je zanimljiv primjer 3. lica jed. aorista *sedê* u kojemu je na mjestu etimološkoga *jata* odraz *e*, a etimološki je *e* zamijenjen *jatom*. Oblik *sebe* u primjeru *vidê sebe nebo otvrsto* najvjerojatnije je dativ u kojemu je drugo *e* ekavski odraz *jata*.[24] Ikavski odraz jata zabilježen je u akuzativu jednine imenice *vrime*, u dativu jednine pridjeva *smirenêi* te u nastavku lokativa jednine u primjeru *v per'sidi gradi*.[25] U fragmentu se dobro čuvaju odrazi druge palatalizacije (sibilarizacije) velara, tako da se *k*, *g* i *h* uopće ne pojavljuju ispred *jata*, glasa *h* nema ni ispred *e*, *g* se ispred *e* pojavljuje samo u imenu *egeatъ*, a *k* samo u obliku pridjeva *rimske* u imenskoj skupini *rimske dr'žavê* za koju je upitno je li dativ ili genitiv. Ako je genitiv, onda je riječ o morfološkoj promjeni, točnije utjecaju meke sklonidbe na tvrdu. O čuvanju odraza druge palatalizacije i kod pridjeva svjedoči oblik nominativa množine *mnozi* u sintagmi *mnozi m(u)č(e)n(i)ci h(rъsto)vi*. U primjeru *ub'eni* vjerojatno je riječ o redukciji *ij* > *j*. Utjecaj govornoga jezika očituje se i promjenom *zn* > *zl* u participu *zlamenuûčъ* kao i ozvučenjem prijedloga *s* (*s* > *z*) u primjerima *z družinoû ihъ* i *z dêokliciênomъ*, ali one nisu od velike koristi pri lokalizaciji fragmenta jer se pojavljuju na cijelome čakavskom području. Puno je s toga motrišta zanimljivija činjenica da se u adaptaciji imena *Geminianus* početno latinsko *g* odražava kao *ž*: *žeminiêna*, *žeminiên že*. Po tome je naš fragment također jedinstven među svim drugim prijepisima u kojima je na njegovu mjestu *j*.[26] Ta pojava povezuje fragment sa sjevernim čakavskim područjem, ponajprije s jugozapadnom Istrom.

Morfologija je konzervativnija od fonologije i bolje se čuva crkvenoslavenska jezična norma. Kod imenica možemo upozoriti na oblike sporednih sklonidbenih tipova: genitiva jednine s-osnova *s n(e)b(e)se* i r-osnova *ot matere*, na lokativ jednine imenice *domъ* s nastavkom u-osnova u primjeru *v negože domu*, na instrumental jednine n-osnova *imenemъ* i instrumental množine s-osnova *s(love)si*. U lokativu množine *v stvarehъ* čuva se nastavak i-osnova. Pozornost zaslužuju i primjeri *golubъ vidê bêlъ lêki snêgъ* i *iže c(êsa)rъ posla kn(e)zъ svoi priskъ* u kojima se čuva stara shema živosti s akuzativom koji je jednak nominativu. Kod glagola se starinom ističu 3. lice množine asigmatskoga aorista *otvrgu se* i 3. lice jednine aorista *priêtъ* sa završetkom *-tъ*. Mlađe su pojave dativ jednine imenice *domъ*

[24] Što potvrđuje i činjenica da se u većini drugih prijepisa na tome mjestu nalazi oblik sebê. Vidi bilješke 55 i 56. Povratna se zamjenica u dativu u fragmentu pojavljuje jednom i u obliku sebi.

[25] Umjesto očekivanoga *v per'sidê gradê*. Nastavak *-i* u tom obliku može se objašnjavati i morfološki, kao rezultat utjecaja meke inačice sklonidbe na tvrdu. Slično je i s lokativom imena grada u primjeru *v gradê frančskomъ seduni*.

[26] Pisano kao *eminiênъ* ili ĵeminiênь. Vidi bilješke 34, 48 i 53.

prema glavnoj promjeni *k domu* i akuzativ jednine imenice *sinъ* u primjeru *[emu]že edinočedago s(i)na ego ot mrtvihъ vskrêsi*. Osim što se ne sklanja prema u-osnovama, vidljivo je da je i nju, prelaskom u glavnu promjenu, zahvatila nova shema živosti, pa joj je zbog toga akuzativni oblik *s(i)na* jednak genitivnomu. Akuzativ množine srednjega roda *dêêni* (umjesto očekivanoga *dêêniê*) može se objašnjavati ili kao pogreška ili kao rezultat utjecaja muškoga roda na srednji. Mlađe su pojave i već ranije spomenuti dativ jednine povratne zamjenice *sebi* te pridjevni oblik *rimske*.

I u sintaksi se dobro čuva crkvenoslavensko stanje. Istaknuti možemo primjere apsolutnoga dativa koji je tipična starocrkvenoslavenska konstrukcija koja se u hrvatskoglagoljičnim tekstovima prevedenim nakon 13. st. često zamjenjuje apsolutnim instrumentalom (Reinhart 1993:121): ***c(êsa)rstvuûĉu dêokliciênu c(êsa)ru lûtomu*** *i mnogi h(rъst)ъêni nueni b(ê)še idolomъ požrêti, bêše v gradê tomъ d(ê)va etera imenemъ evpimiê …* živuĉei ei ***smirenêi i služeĉi ei is(u)h(rъst)u***, *i počivaetъ v gorahъ par'dêiskihъ .aï. kalendi okt(e)bra.* ***c(êsa)rstvuûĉu g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rъst)u***. U prvome je primjeru apsolutni dativ ispred glavne rečenice, a u druga dva iza nje. U prvome i trećemu primjeru apsolutni dativ ima vremensko značenje, a u drugome ga se, prije nego vremenskom, može parafrazirati odnosnom rečenicom.[27] Taj je primjer netipičan i po tome što je subjekt apsolutne konstrukcije istovjetan sa subjektom glavne rečenice. Crkvenoslavenska je značajka i prevladavajući položaj odnosnih pridjeva iza imenice.[28] Ta je težnja, čini se, u fragmentu izraženija nego u drugim prijepisima. U prethodnom su poglavlju već navedeni primjeri *imenъ h(rъst)ъênskihъ* i *množastva h(rъst)ъênskago* kod kojih se fragment razlikuje od drugih prijepisa i od latinskoga. Evo još nekoliko primjera u kojima je pridjev iza imenice i onda kada je odgovarajući latinski atribut ispred imenice: *istukan'n[i] dêmunski* (A) (lat. *daemonum simulacra*), *ot otočastva h(rъsto)va* (B) (lat. *ab humana Christi nativitate*), *v gradê frančskomъ* (C) (lat. *in Galiis civitate*). Zanimljiv je i primjer odnosne rečenice s unutarnjim antecedensom *iže c(êsa)rъ posla kn(e)zъ svoi priskъ v gradъ kalcêdonii pogubiti vse n'ricaûĉee ime h(rъsto)vo*. Riječ je očigledno o tzv. relativnom povezivanju, što pokazuje da je i

[27] Čije je značenje 'koja je živjela smjereno i služila Isukrstu'.

[28] Crkvenoslavenski je red riječi ovisan o mnogim čimbenicima (Večerka 1989:32), tako da nije lako reći koji je poredak konstituenata u nekoj konstrukciji neobilježen. Ipak, upravo kod odnosnih pridjeva izrazito preteže poredak u kojemu su oni iza imenice. Usp. Večerka (1989:86): »Das mit Abstand größte Ubergewicht zeigt die PP gegenüber der AP bei den Relationsadjektiva,darunter auch den Possessiva auf *-ovъ*, *-inъ*, *-'ъ* und den gattungs- und lokalbezogenen Adjektiva auf *-ъskъ*.« PP = postpozicija, a AP = antepozicija.

tekst o sv. Eufemiji najvejrojatnije imao latinski predložak.[29] Dopuna je glagola *poslati* u toj rečenici infinitivna konstrukcija s namjernim značenjem.

11. Zaključak

Fragment je vrijedan kao pokazatelj postojanja još jednoga brevijara koji nam se nije sačuvao u cijelosti. Na temelju sačuvanih dijelova možemo pretpostaviti da je riječ o važnome rukopisu koji pridonosi boljemu razumijevanju liturgijske tradicije i njezina razvoja unutar srednjovjekovnoga hrvatskog kulturnog kruga. Njegova vrijednost dodatno raste zbog tekstovnih razlika u odnosu na sve druge poznate prijepise istoga teksta, pri čemu je posebno značajan drukčiji tekst posvećen svetoj Eufemiji. Ta razlika otvara mogućnost da su postojale različite liturgijske tradicije ili regionalne inačice unutar iste crkvene prakse, što pruža uvid u bogatstvo srednjovjekovne pismenosti i liturgijskoga života.

Ako je fragment prepisan s glagoljičnoga predloška, na što upućuju specifične jezične osobitosti poput glosiranja "stranъ predelъ", tada bi to mogao biti dokaz postojanja starijega ogranka brevijara. Taj stariji ogranak bi se, barem u tom dijelu, razlikovao od drugih sačuvanih prijepisa, čime se dodatno proširuje naše razumijevanje glagoljaške tradicije i njezine raznolikosti.

Datiranje fragmenta moguće je na temelju fonoloških karakteristika, pri čemu je jasno da fragment ne može biti stariji od druge polovice ili kraja 14. stoljeća. Fonološke osobitosti, poput promjena u izgovoru glasova, upućuju na to da bi fragment mogao pripadati čak i drugoj polovici 15. stoljeća. Međutim, dok konzervativnost u morfologiji i sintaksi ne pruža čvrste dokaze za precizno datiranje, ona može biti pokazatelj starine prijevoda, odnosno postojanja tradicije koja seže dublje u prošlost od samoga prijepisa. Takvoj dataciji u prilog ide i provedena paleografska raščlamba, osobito u morfologiji slovnih oblika i u tendenciji oblikovanja novoga slovnoga modula (trostruko artikuliranoga) vidimo čimbenike koji ovaj fragment smještaju u spomenuto razdoblje. Tome u prilog ide i tendencija preoblikovanja postojećega slovnoga modula u trostruko artikulirani po horizontalnoj liniji.

[29] »Relativno je povezivanje pojava u latinskome kad na početku rečenice umjesto pokazne zamjenice stoji odnosna jer se njome izravno povezuje s prethodnom rečenicom. Na hrvatski crkvenoslavenski odnosna se zamjenica prevodi doslovno zamjenicom *iže*, *êže*, *eže*.« (Mihaljević, A. 2019:592).

Ubiciranje fragmenta, odnosno pokušaj povezivanja s određenim geografskim prostorom, oslanja se na jezične podatke. Dominacija ekavskih odraza jata te odraz latinskoga *g* ispred prednjega samoglasnika kao ž upućuju na to da bi fragment mogao potjecati iz (jugozapadne) Istre. To bi moglo biti ključno u rekonstrukciji liturgijske prakse i tekstualnih tradicija u toj regiji, posebice ako uzmemo u obzir relativnu izoliranost istarskoga prostora i mogućnost očuvanja specifičnih lokalnih jezičnih karakteristika. Zbog nedovoljne paleografske odrađenosti liturgijskih rukopisa iz ove južne skupine liturgijskih tekstova, teško je procijeniti koliko paleografska analiza fragmenta može pridonijeti njegovoj ubikaciji.

Također, pojava relativnoga povezivanja u tekstu upućuje na mogućnost da je i tekst o svetoj Eufemiji, kojemu nije pronađen inojezični predložak, najvjerojatnije preveden s latinskoga jezika. To otvara prostor za daljnje istraživanje i usporedbu s drugim latinskim tekstovima, što bi moglo pomoći preciznijemu određivanju izvora i utjecaja na ovaj prijepis, ali i u otkrivanju eventualnih specifičnosti samoga prevoditeljskog postupka.

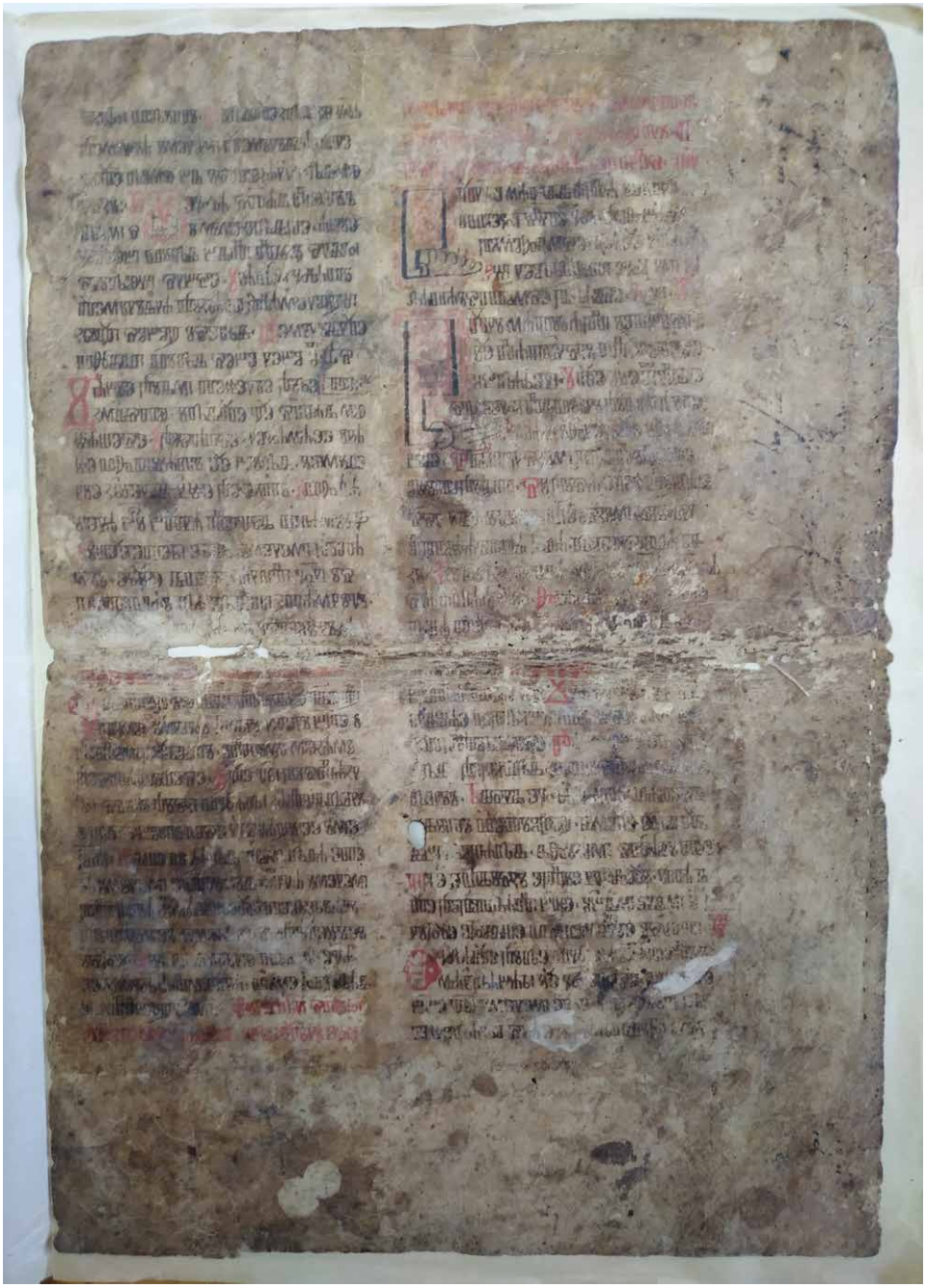

Slika 3. *Čulin fragment* (Verso, stupci A i B).

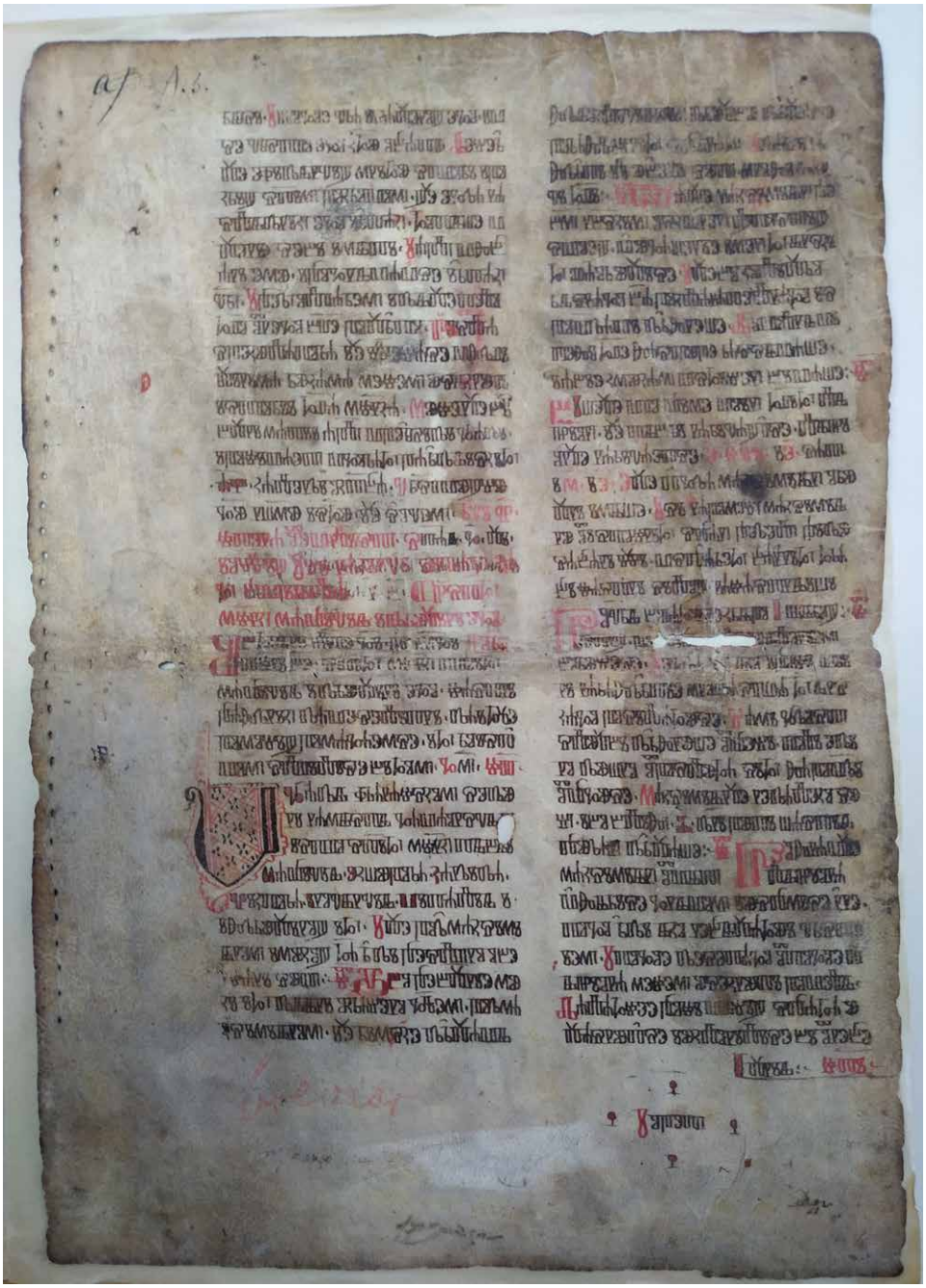

Slika 4. *Čulin fragment* (Recto, stupci C i D).

12. Transliteracija teksta fragmenta

A

[1][grad]skihь voditi[2] . [pr]ide že k domu č(lovê)ka
premoĉna[3] imenemь[4] žeminiêna[5] . v ne-
gože[6] domu bê[7] istukan'n[i] dêmu-
nski .[8] i egda[9] s(ve)taê luciê[10]
domь si[11] mimoidêše[12] .[13] abie[14]
golubь vidê[15] bêlь[16] lêki snêgь[17]
sniduĉь[18] s n(e)b(e)se . i na vrhь glavi
žeminiêna[19] trikratь zlamenuûĉь[20]

1] *finis* Vat_{10} Bar Broz

2 voditi] *finis* Pt

3 premoĉna] prêmoĉnago Vb_4 N_1 premoĉn(a)go Vat_6 Ber_2 prêmoĉ'nago Ber_1 premoĉnago Pm Mav Mosk Met Hum Vat_{19} Vin Dab

4 imenemь] imenêmь Ber_2 Dab

5 žeminiêna] eminiêna Vb_4 Vat_6 Pm Mav Met Ber_2 Vat_{19} Vin N_2 ĵeminiêna Ber_1 Mosk Hum Dab emeniê N_1

6 v negože] v nego N_2

7 bê] b(ê)še Ber_1 Hum bêše N_1 biše Mosk Ber_2 Vin

8 bê istukan'n[i] dêmunski .] b(ê)še istukan'n hananêiskii dêmunski . Vat_6 bê istukanni demunь Met bêše istukan'ni dêmunь Vat_{19} Vin b(ê)še istukan'ni demun'ski Dab bê istukan'ni dêmunь N_2

9 i egda] čt(enie) . i kada Ber_1 *praec.* čt(en)i(e) N_1 Vat_{19} *praec.* čte(nie) Mosk N_2 *praec.* čt(enie) Met *praec.* čt(en)i(e) Vat_{19} Dab

10 s(ve)taê luciê] s(veta) lucila Vb_4 s(ve)ta luciê Vat_6 Pm Mosk Ber_2 Hum Vin Dab s(ve)ta lucila N_1 Vat_{19} Mav Met s(ve)ta lucina N_2

11 si] sa Vat_6 Met Vin

12 mimoidêše] mimohoždaše Vb_4 Pm Vin N_2 mimohoêše Vat_6 Ber_1 Mav Mosk Met Ber_2 Dab mimohoĵaše Hum

13 domь si mimoidêše .] mimo si domь grêdiše N_1 mimo domь sa hoždaše Vat_{19}

14 abie] *praec.* i N_1 Met Dab

15 golubь vidê] vidê golubь Vb_4 Ber_1 N_1 Pm Mav Mosk Hum Vat_{19} Vin Dab N_2 v(i)dê golubь Vat_6 vidi golubь Met Ber_2

16 bêlь] belь N_1 Vat_{19} Dab

17 bêlь lêki snêgь] bêlêi snêga Vat_6 bêl' lêki snigь Pm bêlь k(ao) snêgь Mav belь Met bêlь lêki snegь Ber_2 lêki bêl' lêki snêgь N_2

18 sniduĉь] shodeĉь N_1 Vat_{19}

19 žeminiêna] eminiêna Vb_4 Vat_6 N_1 Pm Mav Met Ber_2 Vat_{19} Vin Dab N_2 ĵeminiêna Ber_1 Mosk Hum

20 zlamenuûĉь] naznamenaûĉь Vb_4 Vat_6 N_2 zn(a)menuûĉь Ber_1 znьmenuûĉi N_1 naznaûĉ' (!) Pm nazn(a)m(e)naûĉь Mav Vin z'nam(e)nuûĉь Mosk nazn(a)menaûĉь Met Vat_{19} nazna(mena)ûĉь Ber_2 zn(a)m(e)nuûĉь Hum naz'nam(e)nuûĉь Dab

križь soboû i[21] sedê[22] .[23] žeminiên že[24]
vzrêvь[25] vidê sebe[26] nebo[27] otvrs-
to[28] . i abie priêmь[29] tečenie[30] pride[31]
k mêstu[32] . idêže[33] ûže[34] s(ve)taê[35] mu-
čaše se[36] . prostr'v se nogama ee[37] i[38] na-
če[39] vzvêčati[40] eže vidê[41] . i umive-
nie[42] kr'čeniê[43] n'če[44] prositi[45] .[46] vz'vra-

---

21 i] *om.* N_1 Hum Dab

22 sedê] sede Vb_4 Vat_6 N_1 Pm Mav Met Ber_2 Vat_{19} Vin Dab N_2 sêde Ber_1 Hum

23 .] *finis* Mav

24 žeminiên že] eminiên' že Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mosk Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Dab N_2 eminiê že Met

25 vzrêvь] v'zrevь Met v'zrivь Ber_2

26 vidê sebe] sebê vidê Vb_4 v(i)dê sebê Vat_6 v' sebê vidê Ber_1 Hum sebe vidê N_1 vidê Pm vidê sebê Mosk sebê vidi Met s(e)bê vidê Vat_{19} Vin vidê N_2

27 vidê sebe nebo] vidi nebo sebê Ber_2

28 otvrsto] otvorêno Dab

29 priêmь] priem' Vb_4 priemь Met

30 tečenie] têčenie Ber_2

31 pride] *praec.* i N_1

32 k mêstu] k mestu N_1 Met Ber_2 Dab k' mes'tu Vat_{19}

33 idêže] ideže N_1 Vin Dab idiže Met

34 ûže] *om.* Vat_{19} N_2

35 s(ve)taê] *add.* b(o)žiê Vb_4 Ber_1 Hum Vat_{19} Vin s(ve)ta b(o)žiê N_1 Met Dab s(ve)-ta Ber_2

36 mučaše se] mučaše sê Dab

37 prostr'v se nogama ee] îsprostr'v se k nogama ee Vb_4 i prostrv se k' nogama ee Vat_6 isprostar' se k nogama ee Ber_1 i pros'tar se k' nogama ee N_1 i prostr'v' se k nogama ee Pm i pros'tr'v se k nogama ee Mosk Dab i prostrv se k nogama ee Met i prostrьv se k nogama ee Ber_2 ispros'tar se k nogama ee Hum čt(en)i(e) isprostrv se k nogama ee Vat_{19} i prostrv' se k nogama ee Vin isprostrv' se k nogama ee N_2

38 i] *om.* Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mosk Ber_2 Hum Vat_{19}

39 načе] načet' Ber_1 N_1 Hum

40 vzvêčati] vzveĉati Met vazvêčati Ber_2

41 vidê] vide Ber_2

42 umivenie] umivanie Vb_4 umiveniê Ber_1 Mosk Dab omivênie Ber_2 omivenie Vat_{19} omiveniê N_2

43 kr'čeniê] kr'čenie Dab

44 n'če] načе Vb_4 Vat_6 Pm Mosk Met Ber_2 Vat_{19} načetь Ber_1 N_1 Hum Dab *om.* Vin

45 n'če prositi] prositi načetь :· čte(nie) :~ N_2

46 prositi .] *add.* ti že g(ospod)i p(o)m(i)l(ui) n(a)s(ь) . Ber_2 *add.* čt(en)i(e) Dab

ĉena bis(tь) b(la)ž(e)na luciê v tamnicu .[47]
biše že[48] eterь erêi[49] imenemь prota-
sii[50] . em(u)že[51] êvi se[52] anĵ(e)lь g(ospoda)nь[53] i s-
vetova[54] i da idetь[55] k tamnici[56] .
[i č(lovê)ka žeminiêna . iže] istočnika
[spaseniê iskaše da krьstilь se bi
ot svete evpimie .z. čtenь poi]
c(êsa)rstvuûĉu dêokliciênu c(êsa)ru lû-
tomu i mnogi h(rьst)ьêni nueni b(ê)še i-
dolomь požrêti . i lûtimi mukami
prestrašiše se. iže c(êsa)rь posla kn(e)-
zь svoi priskь v gradь kalcêdoni-
i pogubiti vse n'ricaûĉee ime
h(rьsto)vo . bêše v gradê tomь d(ê)va ete-
ra imenemь evpimiê ot o(t)ca imenemь
poliprona . ot matere že teodoriê??
živuĉei ei smirenêi i služeĉi ei

[47] vz'vraĉena bis(tь) b(la)ž(e)na luciê v tamnicu .] **Î** vьzvraĉena bê b(la)ž(e)na lucila v tьmnici Vb_4 i vzvraĉena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu . Vat_6 i vraĉena bê b(la)ž(e)na luciê v' tamnicu Ber_1 vraĉena bê b(la)žena lucila v tamnicu N_1 i vzvraĉena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu Pm i v'z'vraĉena bis(tь) b(la)ž(e)na luciê v' tamn(i)cu Mosk čt(enie) . i vzvraĉena bê b(la)ž(e)na lucila v tamnicu Met i vzvraĉena bistь žena luciê v' tamnicu . Ber_2 čt(en)i(e) . i vraĉena bê b(la)ž(e)na luciê v' tamnicu Hum i povraĉena bê v' tamnicu b(la)ž(e)na lucila Vat_{19} čte(nie) . i povraĉena bê b(la)ž(e)na luciê v tamnicu Vin i v'raĉena bis(tь) b(la)ć(e)na luciê v' tam'nicu Dab i vzvraĉena bê b(la)ž(e)na lucina v tamnicu N_2

[48] biše že] bêše Vb_4 bê že Vat_6 Pm Vat_{19} Vin N_2 b(ê)še že Ber_1 bêše že N_1 b čte(nie) . bêše že Mosk

[49] eterь erêi] erêi eterь Ber_1 N_1 Ber_2 Hum erêi et(e)rь Vat_{19} Vin

[50] imenemь protasii] protasii imenemь Met Vin N_2 im(e)nêmь protasii Ber_2 imenêmь protazii Dab

[51] em(u)že] emu Dab

[52] êvi se] *praec.* noĉiû Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Mosk Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin N_2 noĉiû êvi sê Dab

[53] g(ospoda)nь] g(ospod)ni Vb_4 *om.* Ber_2

[54] svetova] svêtova Vb_4 Pm Ber_2 Vin N_2 sv(ê)tova Vat_6 Hum Vat_{19} s'vêtova Ber_1 Mosk Dab

[55] da idetь] da itь (!) Vat_6 da noĉiû izidetь Ber_1 N_1 Hum

[56] k tamnici] k tьmnici Vb_4

is(u)h(rьst)u . siê vistinu v d[omu] o(t)ca
ee mnoga almužna v′ ime h(rьsto)vo daê-
še trebuûĉimь .[57] aĉe[58] d(a)nь s(ve)tihь
m(u)č(eni)kь evstatiê[59] i družini ego[60]
[v nedêlû pridetь ot svetacь

B
…..menuti-
e ot s …. na ûtrni ©[61]
n′[62] s[vetago matêê apusto]la[63] i ev(an)ĵ(e)l(i)s(ta)[64]. or(a)c(iê) .[65]
b(la)ž(e)n(a)go matêê[66] ap(usto)la i ev(a)nĵ(e)lista
tvoego m(o)l(imь) te g(ospod)i prozbami[67]
pomozêm se[68] . da eže[69] n(a)ša mo-
ĉь ne održitь[70] ego n(a)mь ho-

[57] c(êsa)rstvuûĉu … trebuûĉimь .] *diff.* Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mav Mosk Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab Pt Bar Broz

[58] aĉe] ako Ber_1 Mav Bar Broz

[59] evstatiê] evstatêê Vat_6 eus′tahiê Mosk Pt Bar Broz eustaciê Ber_2 Dab

[60] i družini ego] i s′ družinoû Mosk Dab s družinoû Ber_2 i iz (!) družinoû Pt

[61] aĉe d(a)nь … na ûtrni ©] *om.* Vat_{10}

[62] n′] na d(a)nь Vb_4 Bar Broz n(a) d(a)nь Vat_6 sekt(e)bra .i.a. d(a)nь . na Ber_1 n(a) danь N_1 na Pm Met Hum Dab Pt na d(a)n(ь) Ber_2

[63] apusto]la] *om.* Vat_6

[64] i ev(an)ĵ(e)l(i)s(ta)] *om.* Ber_2 Vat_{10}

[65] or(a)c(iê) .] *om.* Mav Vat_{19} Vin Vat_{10}

[66] b(la)ž(e)n(a)go matêê] b(la)ženogo matiê N_1 b(la)ž(e)n(a)go matiê Mosk Ber_2 Vat_{10} b(la)ž(e)nago matiê Bar b(la)ž(e)nago m(a)tiê Broz

[67] prozbami] prosbami Pm Hum Vin pros′bami Vat_{19}

[68] pomozêm se] pomozim se Met pomozemь se Ber_2 pomozem se Vin Pt pomozem′ sê Dab

[69] eže] ča Broz

[70] ne održitь] ne udr′žitь Mosk Ber_2 Pt ne obdr′žitь Bar Broz

dataistvom[71] se podai se[72] .[73] čt(enie)[74]
b(la)ž(e)ni matii[75] ap(usto)lь[76] i ev(a)nĵ(e)listь[77]
iže[78] latin'ski tlkuet' se[79]
ob'darenь[80] . iže[81] oĉe ot kolêne[82]
svoego[83] lêvîĵi[84] priêtь pridê-
vakь[85] . iz'[86] negože[87] iz'šalь[88]
b(ê)še[89] . v latinskomь[90] po dêlêhь[91] ime

---

71 hodataistvom] hodotais't'vomь Mosk hodotaistvo Ber_2 hodotaistvomь Hum Bar Broz hodotaistvom Pt

72 se podai se] podažd' se . têmžde Vb_4 podai pom(a)g(a)t(i) se Vat_6 podažd' se Ber_1 podai se . têm'e N_1 Mav podai se Pm Vin podi se pomagati Mosk podai se . timž(de) . Met podai se . g(ospode)mь n(a)š(i)mь Ber_2 podažd' se . Hum da podast' se . proči čin' iĉi ot ap(usto)lь Dab da p(o)d(a)st se Pt da podast se Bar Broz

73 prozbami pomozêm se . da eže n(a)ša moĉь ne održitь ego n(a)mь hodataist-vom se podai se .] m(o)l(i)tvoû umol(e)nь . i gr(ê)h(o)vь otpuĉ(e)nie ĉed'ri n(a)mь . i pokoi v(ê)čni podai n(a)mь Vat_{10}

74 čt(enie)] *om.* Vat_6 Ber_1 N_1 Mosk Ber_2 Vat_{19} Vin Vat_{10} Broz

75 matii] matêi Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Hum Vin Dab Pt m(a)têi Pm Mav Vat_{19} Vat_{10} matiê Mosk matei Met Ber_2

76 ap(usto)lь] *om.* Mav

77 ev(a)nĵ(e)listь] e(van)ĵ(e)lis'ta Mosk (evan)ĵelista Ber_2 e(va)nĵ(e)l(i)sta Pt

78 iže] ki Ber_1 Mav Broz

79 tlkuet' se] g(lago)let se Met gl(agole)t se Bar gov(o)r(i)t se Broz

80 iže latin'ski tlkuet' se ob'darenь] *om.* Vb_4

81 iže] ki Ber_1 Mav Broz

82 kolêne] kolene Vb_4 Pm Mav Met Vat_{19} Pt kolenê Mosk

83 kolêne svoego] svoego kolene N_1

84 lêvîĵi] levĵi Vb_4 Vat_6 Met Bar Broz lev'ĵi Ber_1 Mav Hum Vat_{19} Vin lêvĵi N_1 lev'ĵit' Pm levi Mosk Pt lêvi Ber_2 Dab lev'i Vat_{10}

85 pridêvakь] pridêvьk' Vb_4 pridêvkь Vat_6 pridivak' Pm pridêv(a)kь Mav pridivakь Mosk Hum Pt Bar Broz pridêvьkь Met pridik(a)vь (!) Ber_2 pridikavь (!) Dab

86 iz'] iž' Ber_1 N_1 Mav ž Met ot Vat_{19}

87 negože] koga Broz

88 iz'šalь] izьšьl' Vb_4 iz'šlь Mav izьšlь Met iz'šlь Ber_2 is'šalь Vat_{19} izašalь Vin iz'š'lь Vat_{10}

89 b(ê)še] beše Mosk biše Ber_2 Dab Pt

90 v latinskomь] v latin'skom že Vb_4 Vat_6 Mav v' latin'skomь že Ber_1 v' latinьskom' že N_1 v' latin'skom' že Mosk Dab v latinskom' že Ber_2 v latinskom že Pt Bar Broz

91 po dêlêhь] po delêhь N_1 Mav Ber_2 Vat_{19} *add.* svoihь Mosk po delihь Met po dêlihь Dab Pt

očito priêtь[92] .[93] si[94] pisa[95] e(van)ĵ(eli)e v[96] iûdêi[97]
s(love)si i êzikomь evreiskimь[98] počanь[99]
ot otočastva h(rьsto)va . do roistva[100] re-
ki[101] . knigi roistva[102] [isuhrstova sina davidova]
s(i)na avraamla[103] . z[namenue hrьsta saša-]

---

92 ime očito priêtь .] očito ime priêt′ · iže ot mitar′ izbranь bê ot g(ospod)a · i ta ap(usto)lьstvo priêtь · Vb_4 očito ime priêtь · iže ot mitarь izbranь ot g(ospod)a · i v′ ap(usto)lьstvo priêtь · Vat_6 očito ime priêtь · iže ot mitarь očito izbranь bê ot g(ospod)-a · i v′ ap(usto)lstvo priêtь · Ber_1 očito ime priêtь · iže ot mitari . očito izbranь bê ot g(ospod)a · i v ap(usto)ls′t′vo priêtь · N_1 očito ime priêt′ · iže ot mitarь izbran′ bê ot g(ospod)a · i v′ ap(usto)l′stvo priêt′ · Pm očito ime priêtь · ki ot ot mitarь iz′branь bê ot g(ospod)a i v′ ap(usto)l′stvo priêtь Mav očito ime priêtь iže ot mitarь iz′b′ranь bê ot g(ospod)a · i v′ ap(usto)lstvo priêtь · Mosk očito ime priêtь · iže ot mitarь izbranь bê ot g(ospod)a · i vь ap(usto)lstvo priêtь · Met očito ime priêtь · iže ot mit(a)rь izabranь bê ot g(ospod)a i va ap(usto)lstvo priêtь · Ber_2 očito ime priêt′ · iže ot mit(a)rь očito iz-bran′ bê ot g(ospod)a · i v′ ap(usto)lьstvo priêtь · Hum očito ime priêtь · iže ot mitarь izbranь bê ot g(ospod)a vь ap(usto)ls′tvo · Vat_{19} očito ime priêtь · iže mit(ar)ь izbr(a)-nь bê ot g(ospod)a i v ap(usto)lstvo priêtь · Vat_{10} očito ime priêtь iže ot mitarь iz′branь bê ot g(ospod)a i v′ ap(usto)lstvo priêtь · Dab očito ime priêtь . iže ot mitarь izbranь bê ot g(ospod)a i v apust(o)lstvo priêtь : Pt očito ime priêtь . iže ot mitarь izbranь bê ot g(ospod)a i va ap(usto)lstvo priêtь . ti že Bar očito ime priêtь . ki ot mitarь izbranь bê ot g(ospod)a i va ap(usto)lstvo priêtь . ti že . Broz

93 po dêlêhь ime očito priêtь .] očito po dêlêhь ime priêtь . iže ot mitarь izabranь bê ot g(ospod)a vь ap(usto)lstvo priêtь Vin

94 si] sa Vat_6 Mosk Ber_2

95 pisa] napisa Dab

96 v] vь Vb_4 v′ Vat_6 va Vat_{19} Broz

97 v iûdêi N_1 va iûdei Met Ber_2 Bar va ûdêi Pt

98 s(love)si i êzikomь evreiskimь] i sl(o)vesi ezikomь evrêiskim′ Vb_4 s(love)si êz(i)k(o)mь evrêiskim′ Vat_6 sl(o)v(e)si i ezikomь evrêiskimь Ber_1 Pm s(love)si i ezik(o)-mь evrêiskimь Mav Mosk sl(o)vesi ez(i)komь evreiskimь Met slov(e)si i ezikomь ev′rêiskimь Ber_2 s(love)si i ezikomь evrêiskimь Hum Vat_{19} Vin Dab s(love)si i ezik(o)-mь evrêisk(i)mь Vat_{10} s(love)si i êzikomь evrêiskimь Pt s(love)si i êz(i)komь evrêiskimь Bar Broz

99 počanь] *om.* Vb_4 poč′nь Vat_6 načanь Mosk Ber_2 Dab Pt Bar Broz

100 ot otočastva h(rьsto)va . do roistva] ot očьstva h(rьsto)va rožd′stva Vb_4 ot otočstva h(rьsto)va roistva radi . čte(nie) Vat_6 ot otačastva h(rьsto)va Ber_1 N_1 Hum ot očьstva h(rьsto)va roĵ′stva Pm ot oč′stva h(rьsto)va Mav ot otčs′t′va h(rьsto)vo roĵenie Mosk ot otč′stva h(rьsto)va roistva Met ot č(lovêča)stva h(rьsto)vo roĵenie Ber_2 ot otač′stva h(rьsto)va roistva Vat_{19} ot ot(a)čstva h(rьsto)va rois′tva Vin ot očstva h(rьsto)-va rois′tva Vat_{10} ot oč′stva h(rьsto)vo rož′denie Dab ot otočastva h(rьsto)va Pt ot ot(a)čstva h(rьsto)vo roistvo Bar Broz

101 reki] rêki Dab

102 roistva] rožd′stva Vb_4 roĵstva Vat_6 Pm Ber_2 roĵastva Hum rostva (!) Dab

103 avraamla] abraamla Ber_1 Vat_{19} *add.* čt(enie) Mav avramla Ber_2 Vat_{10}

dša t[êlesnê ot sêmene patriêrahь . êkože
po samomь s(ve)têem′ pr(o)r(o)čьstvê
obeĉano estь ti že] . îbo[104] [togožde iz-]
b(a)v(i)t(e)la n(a)š(e)go[105] roena[106] [i mučena vz-]
vêĉae v podobstvê[107] č(lovêča)s[cê .....]
ve pripodobi se[108] . pr[vo ubo v i-]
ûdêi[109] propov(ê)dê[110] potom′[111] že[112] [v mace]-
donii .[113] rêsnê egda[114] gotovaše se[115]
[pr]êiti[116] v etiopiû[117] . êmože[118] emu[119] žr-
êbь[120] dopadê[121] .[122] êzikomь[123] strani toe .
to e(stь) evrêiski[124] e(van)ĵ(e)lie nizloži[125] . i ta[126] ê-

104 îbo] *praec.* čt(en)i(e) Dab Bar Broz
105 n(a)š(e)go] *om.* Bar Broz
106 roena] roždena Vb_4 Vat_{19} Vin Pt roĵna Pm roĵena Mosk Ber_2 Hum Dab
107 [vz]vêĉae v podobstvê] vzviĉae v podobi Met vazvêĉae v podob′stvi Ber_2 Bar Broz vz′vêĉae v′ podobê Hum vz′veĉae Vat_{10}
108 pripodobi se] pripodobi sê Dab pripodobi . t(i) že . čt(en)i(e) : Pt
109 [i]ûdêi] iûdei Mosk Met Ber_2 *om.* Vat_{19} Pt
110 propov(ê)dê] *praec.* e(van)ĵ(eli)e Vat_6 Pm Mosk Vat_{10} Dab Bar Broz *praec.* pripodobi i Ber_1 N_1 Hum *praec.* e(van)ĵ(e)lie Mav Met e(van)ĵ(e)lie propovêde Ber_2 e(van)ĵ(eli)e prop(o)v(ê)dê va iûdêi Vat_{19} Vin e(van)ĵ(eli)e va iûdêi propovedê Pt
111 potom′] *praec.* i N_1 potom′žde Vin
112 že] *om.* Met Vin
113 [v mace]donii .] *add.* čt(enie) Mav *finis* Vat_{10}
114 egda] kada Broz
115 egda gotovaše se] k′da gotov′še se Mav egda gotovaše Ber_2
116 [pr]êiti] preiti Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mosk Met Hum Dab Bar Broz prêide Ber_2 iti Vat_{19} Vin priti Pt
117 v etiopiû] v ĵetiopiû Bar Broz
118 êmože] kamo Mav Broz emuže (!) Dab
119 emu] nemu Broz
120 žrêbь] *add.* prop(o)v(ê)daniê Vat_6 Pm Mosk Vat_{19} Dab Bar Broz žribь Met *add.* propovidaniê Pt
121 dopadê] dopade Vat_6 N_1 Mav Met Vat_{19} Dab Bar Broz
122 êmože emu žrêbь dopadê .] emuže dopade ždrêbь propovêdaniê . Ber_2
123 êzikomь] *add.* že Mosk ez(i)k(o)mь Met ezikomь Vat_{19} Vin
124 to e(stь) evrêiski] evrêiski Vat_6 Ber_1 N_1 Hum to e evreis′ki Mosk to e(stь) evreiski Met Vin eĵvrêiski (!) Ber_2
125 nizloži] niz′ložitь Mosk
126 i ta] *om.* Mosk

že[127] propov(ê)dalь[128] b(ê)še[129] . ob'êmь[130] onêmь[131] ot
nihže[132] ohoêše[133] v spominanie ostavi[134] . čt(enie) .[135]
egdaže[136] pride v gradь [ihь] veliki[137]
man'dabarь iže g(lago)let' se .[138] v nemže
b(ê)še c(êsa)rь imenemь egeatь[139] [emu]že[140] edi-
nočedago[141] s(i)na[142] ego[143] ot mrtvihь[144] vsk-

C
rêsi[145] . i togoe[146] c(êsa)ra i[147] sa[148] ženoû ego . i v-
se c(êsa)rstvo ego[149] k'[150] h(rьst)u obrati . deĉer'

---

127 êže] ka Broz

128 propov(ê)dalь] prop(o)v(ê)dêlь Vat_6 N_1 Mav Mosk propov(ê)dêlь Ber_1 povelelь Met propovêdelь Ber_2 prop(o)v(ê)delь Vat_{19} prop(o)v(ê)d(ê)lь Vin propovedêlь Pt

129 propov(ê)dalь b(ê)še] *om.* Pm

130 ob'êmь] obimь Vat_6 ob'emь Vat_{19}

131 onêmь] onimь Met Dab Bar Broz onemь Pt

132 ot nihže] onih' že Ber_2 ot nihь Dab ot nih Pt ot nihь že Broz

133 ohoêše] ohoždaše Vb_4 Ber_1 Hum Vat_{19} Vin othoĵaša Vat_6 ego ždaše Pm is'hoêše Mosk Ber_2 othoêše Met Bar Broz is'hoždaše Dab ohoĵ(a)še Pt

134 v spominanie ostavi] *finis* Vat_{19} Dab Pt i v spominanie ostavi *finis* Bar Broz

135 čt(enie) .] *om.* Ber_1 N_1 Pm Mav Ber_2 Dab

136 egdaže] egda Vin

137 veliki] vêliki Ber_2

138 man'dabarь iže g(lago)let' se .] iže g(lago)let' se mьndabar' . Vb_4 Vat_6 ki gl(agole)-t se man'dabarь . Ber_1 iže gl(agole)t se mandabarь N_1 Mosk Vin iže g(lago)let' se man-dabar' . Pm ki govorit' se mandab'rь Mav iže g(lato)let se mьndabarь Met iže gl(agole)t se man'dabrь Ber_2 iže g(lago)let se mandabarь . Hum iže gl(agole)t se man'dabar' . Dab

139 egeatь] eĵipь Vb_4 Vat_6 Pm Mav Met eĵipusь Ber_1 N_1 Mosk Hum Vin Dab ĵeĵipusь Ber_2

140 [emu]že] komu Mav

141 edinočedago] edinogo Ber_2

142 s(i)na] *om.* N_1

143 ego] *om.* Ber_1 N_1 Ber_2 Hum

144 edinočedago s(i)na ego ot mrtvihь] ed(i)nočedago s(i)na ot mrtvihь ego Vat_6 ed(i)nogo s(i)na ego ot mr't'vihь Mosk

145 vskrêsi] vskresi Met Dab

146 togoe] togožde Vb_4 Pm Hum Vin t(a)koe Mav togo Mosk

147 i] *om.* Ber_1 Mosk Hum

148 sa] sь Vb_4 Vin s' Vat_6 Pm Mav Met Hum

149 ego] *om.* Vb_4 Vat_6 Mav Hum Vin

150 k'] ka N_1 Mosk *om.* Ber_2

že[151] efidenciû[152] mnihu[153] stvori i po-
kri û[154] s(ve)timь[155] pokrovomь .[156] ûže[157] egda na-
slêdnikь[158] ego[159] irtakь[160] . hotêše v
ženu sebi imêti .[161] i ap(usto)lь vzbr-
ani emu .[162] i prognêva se ir′takь
c(êsa)rь .[163] i[164] predь[165] oltaremь[166] idêže[167] telo[168]
h(rьsto)vo ot nego[169] b(ê)še[170] požr′to[171] .[172] posla

151 deĉer′ že] *add.* ego Vb_4 Ber_1 N_1 Mav Met Ber_2 Dab
152 efidenciû] efidên′ciû Mosk efidênciû Hum
153 mnihu] koludricu Vat_6 kolud′ricu Mosk Ber_2 Dab
154 û] *om.* Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mav Mosk Met Ber_2 Hum Vin Dab
155 s(ve)timь] s(ve)têmь Vat_6
156 pokrovomь .] *finis* Mav
157 ûže] eûže Vat_6 *praec.* i Mosk
158 naslêdnikь] naslednikь Met
159 ego] *om.* Ber_1 N_1
160 irtakь] ar′dakь Vb_4 ir′tkь Vat_6 r′takь N_1
161 hotêše v ženu sebi imêti .] hotêše sebê v ženu prilêpiti · Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm hotêše v′ ženu sebê prilêpiti Mosk hoti za ženu sebi prilepiti Met hoteše sebi v′ ženu prilipiti . Ber_2 hotêše s(e)bê v ženu prilêpiti · Hum hotê s(e)bê v′ ženu prilêpiti Vin hotêše sebê ženu prilêpiti Dab
162 i ap(usto)lь vzbrani emu] i ot ap(usto)la vzbraneno emu bisi Vb_4 i ot ap(usto)-la vzbraneno bis(tь) emu Vat_6 Ber_1 Pm Mosk Met Hum i ot ap(usto)la v′zb′raneno bisi emu N_1 ot ap(usto)la vzbraneno mu bistь Ber_2 i o(t) ap(usto)la vzbraneno bis(tь) emu Vin ot ap(usto)la v′zbraneno bis(tь) emu Dab
163 i prognêva se ir′takь c(êsa)rь .] prognêvav že se c(êsa)rь ar′dakь Vb_4 t′gda prognêva se ir′t′kь c(êsa)rь Vat_6 prognêvav že se c(êsa)rь ir′takь Ber_1 prog′nevav že se c(êsa)rь r′takь N_1 tьgda prognêva se c(êsa)rь ir′tak′ Pm tag′da prog′nêvav′ se c(êsa)-rь ir′tkь Mosk progniva se c(êsa)rь irtakь Met tagda prognevav′ se c(êsa)rь irt(a)kь Ber_2 prognêvav že se c(êsa)rь ir′takь Hum prognêvav′ že se irtakь c(êsa)rь Vin tag′da prog′neva se c(êsa)rь ir′takь Dab
164 i] *om.* N_1
165 predь] prêdь Vb_4 Pm Hum prêd N_1
166 oltaremь] ol′tarêmь Dab
167 idêže] ideže Dab
168 telo] têlo Vb_4 Ber_2 t(ê)lo Vat_6 Ber_1 Pm Mosk Vin
169 ot nego] ot negože Dab
170 b(ê)še] biše Mosk Ber_2
171 požr′to] priêto Vat_6
172 idêže telo h(rьsto)vo ot nego b(ê)še požr′to .] idiže b(ê)še t(ê)lo h(rьsto)vo ot nego požrto Met ideže t(ê)lo h(rьsto)vo ot nego požrto b(ê)še Vin

spekulatora[173] iže[174] m(o)leĉa se[175] vzdv-
iženima[176] rukama mečemь usêknuv'[177]
i[178] stvori i[179] h(rьsto)va m(u)č(e)n(i)ka .[180] mučen že bis(tь)[181]
b(la)ž(e)ni matii[182] ap(usto)lь[183] v per'sidi gradi[184] .
i počivaetь v gorahь par'dêiskihь[185]
.aï.[186] kalendi[187] okt(e)bra. c(êsa)rstvuûĉu[188]
g(ospod)u n(a)š(e)mu is(u)h(rьst)u iže s' o(t)cemь[189] . r(e)ci .v.
čtena ot ev(an)ĵ(e)listь . s(ve)taê .g. ži(votna) .
i om(i)liû[190] .....
hь ..... © n(a) s(ve)t(i)h'
m(u)č(e)n(i)kь mavriciê i družini ego[191] .[192]

173 spekulatora] spêkulatora Vb_4 N_1 s'pêkulatora Vat_6 Ber_1 Mosk spekalatora Vin
174 iže] ki Ber_1 imaže Ber_2
175 m(o)leĉa se] *add.* ap(usto)la Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Met Ber_2 Hum Vin Dab
176 vzdviženima] v'zdviženiemь Mosk
177 usêknuv'] usêknu Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Hum Vin usiknu Pm Met useknu Ber_2 useknu i Dab
178 usêknuv i] usek'nuti Mosk
179 i] *om.* Mosk
180 m(u)č(e)n(i)ka .] *finis* Met
181 bis(tь)] bê Vat_6 Ber_1 N_1 Mosk Ber_2 Hum Vin Dab
182 matii] matêi Vb_4 Ber_1 N_1 Mosk Hum Vin Dab m(a)têi Vat_6 Pm
183 ap(usto)lь] *add.* i e(van)ĵ(e)l(i)stь Ber_1 N_1 Hum Vin
184 v per'sidi gradi] v per'sidê Vb_4 Pm v' persidê Vat_6 v' per'sidê gradê Ber_1 v' pêrsidê gradê N_1 v' per'sidê Mosk v perьsidi Ber_2 Dab v' persidê gradê Hum v persidê Vin
185 par'dêiskihь] par'dьskih' Vb_4 persidskihь Vat_6 pers(i)dskih Ber_1 par'dskihь N_1 par'daskih' Pm per'sid'skihь Mosk persid'skihь Ber_2 pardskih' Hum par'd'skihь Vin par'tskihь Dab
186 .aï.] *add.* d(a)nь Vb_4 Vat_6 Ber_1 Pm Mosk Ber_2 Hum Vin Dab *add.* danь N_1
187 kalendi] kalêndi N_1 m(ê)s(e)ca Mosk Dab miseca Ber_2
188 c(êsa)rstvuûĉu] c(êsa)rastvuûĉu N_1 c(êsa)ruûĉu Pm Mosk Vin
189 iže s' o(t)cemь] *om.* Vb_4 Pm Mosk Ber_2 Dab s b(og)ьmь (!) o(t)cemь i s(i)n(o)mь i d(u)h(omь) Vat_6 em(u)že e(stь) sl(a)va i č(a)stь v(a) v(ê)ki v(ê)kь . am(e)nь . Ber_1 emuže e(stь) slava i čas'tь v(a) v(ê)ki v(ê)kь . am(e)nь . N_1 em(u)že e(stь) sl(a)va i čast' v(a) v(ê)ki v(ê)kь . am(e)nь . Hum emuže e(stь) sl(a)va i čьst' n(i)ne i prisno i v' v(ê)ki v(ê)kь . am(e)nь . Vin
190 r(e)ci .v. čtena ot ev(an)ĵ(e)listь . s(ve)taê .g. ži(votna) . i om(i)liû] a tri g(lago)lût se ot e(van)ĵ(e)listь . v komunê . i siû omiliû N_1 *om.* Pm Mosk Ber_2 Hum Vin Dab
191 ego] *om.* Met
192 n(a) s(ve)t(i)h' m(u)č(e)n(i)kь mavriciê i družini ego .] na d(ь)nь s(ve)tih' mučenik' mav riciê i družini ego · or(a)c(iê) Vb_4 n(a) d(ь)nь s(veta)go mavr(i)ciê i dr(u)-

obhodni[193] m(o)l(imь) te g(ospod)i vsem(o)gi
v(ê)čni b(ož)e .[194] s(ve)tihь m(u)č(e)n(i)kь tvoihь[195]
mavriciê i družini ego . častni[196]
prazdnikь da veselit ni[197] .[198] da ihže[199]
pomoĉiû[200] pomagaem se . ihь[201] roist'-
vomь[202] sl(a)vili se[203] bihomь .[204] g(ospode)mь .[205] čt(enie).[206]
v gradê[207] frančskomь[208] sedu-
ni[209] na mêstê[210] gavaonscê[211] [ro]-

ž(i)ni . or(aciê) . Vat$_6$ sekt(e)bra .i.b. nь s(ve)tihь m(u)č(enikь) . mavr(i)ciê i pr(o)č(ihь) . or(a)c(iê) . Ber$_1$ *add.* or(a)c(iê) N$_1$ na s(ve)t(i)hь m(u)č(eni)kь mavriciê z' dru(žinoû) . or(a)c(iê) . Mosk *add.* or(a)cii Hum n(a) s(ve)t(i)h' m(a)vr(i)ciê i družini ego Vat$_{19}$ nь s(ve)tihь m(u)č(eni)k' mavriciê i druž(i)ni ego . Vin n(a) s(ve)t(i)hь mavr(i)c(iê) . i dru(žini) . Vat$_{10}$ n(a) s(ve)t(i)hь m(u)č(eni)kь mavr(i)c(iê) s' družinoû . or(a)c(iê) Dab na s(ve)tihь m(u)č(e)n(i)kь mavriciê z dr(užinoû) Pt na s(ve)tihь mavriciê i pr(o)č(ihь) . or(aciê) Bar

193 obhodni] ophodni Met C obьhod'ni prazdnikь Ber$_2$

194 g(ospod)i vsem(o)gi v(ê)čni b(ož)e .] vsemogi b(ož)e Vb$_4$ N$_1$ Ber$_2$ Bar Broz vs(e)m(o)gi b(ož)e Vat$_6$ Ber$_1$ Pm Mav Mosk Met Hum Vat$_{10}$ Dab Pt g(ospod)i v's(e)-m(o)gi b(ož)e Vat$_{19}$ vs(e)mogi b(ož)e Vin

195 s(ve)tihь m(u)č(e)n(i)kь tvoihь] m(u)č(eni)kь t'voihь s(ve)tihь Mosk

196 častni] čьstni Vb$_4$ Pm Vat$_{19}$ Vin č'stni Mav čst'ni Vat$_{10}$

197 ni] n(a)sь Vat$_6$ Ber$_1$ Mosk

198 častni prazdnikь da veselit ni .] da veselit ni častni prazdnik . Pt da veselitь nasь častni prazdnikь Bar Broz

199 ihže] kêhь Broz

200 pomoĉiû] pomoĉ'mi Vb$_4$ Vat$_6$ Ber$_1$ Pm Mav Mosk Ber$_2$ Vat$_{19}$ Vin Vat$_{10}$ pomoĉьmi N$_1$ pomoĉmi Met Hum Pt Bar Broz pomoĉi Dab

201 ihь] *praec.* i Ber$_2$ ihže Dab nihь Broz

202 roist'vomь] rožd'stvom' Vb$_4$ Pm Vat$_{19}$ roĵastvomь Vat$_6$

203 sl(a)vili se] veselili se Mosk vêseli(li) se Ber$_2$

204 sl(a)vili se bihomь .] da sl(a)vim se . Dab da veselim se g(ospode)mь Pt da slavim se Bar Broz

205 g(ospode)mь .] *om.* Vat$_6$ Ber$_1$ Mav Mosk Met Hum Vat$_{19}$ Vat$_{10}$ Dab Bar Broz add. našimь is(u)h(rьsto)mь Ber$_2$ *add.* n(a)š(i)mь Vin

206 čt(enie).] *om.* N$_1$ Mav Ber$_2$ Vat$_{19}$ Vat$_{10}$ Broz

207 v gradê] v gradi Met

208 frančskomь] franьč'kom' Vb$_4$ fran'čkom' Vat$_6$ Mosk franačkomь Ber$_1$ N$_1$ Vat$_{19}$ Vin Dab Bar Broz fran(a)čkom' Pm fran'čkomь Mav frančkomь Met fran(a)čkomь Ber$_2$ franačkom' Hum franačk(o)mь Vat$_{10}$ franačkom Pt

209 seduni] sedunê Vb$_4$ Vat$_6$ Pm Mav Vat$_{19}$ Vat$_{10}$ sêduni Ber$_1$ Hum Pt sêdunê N$_1$ Mosk sidonê Ber$_2$ sêdonii Bar Broz

210 na mêstê] na mestê Mav Vat$_{19}$ Dab Pt na mesti Met na meste Ber$_2$ na mêsti Vin

211 gavaonscê] gavaonьsce Ber$_2$

istvo[212] s(ve)tihь[213] m(u)č(e)n(i)kь têbêi[214]
mavriciê . ekšupora[215] . kandida[216] .
viktora[217] . inocênciê[218] .[219] vitaliê[220] i[221]
z[222] družinoû[223] ihь . iže[224] pod' maksimi-
ênomь[225] i[226] mukoû h(rьst)a r'di[227] presl(a)vno obe-
nčani sutь[228] .∴[229] čt(enie)[230] ibo preb(la)ž(e)nie[231] mu-
ki[232] ihь dêêni[233] okraĉeno g(lago)lemь . [234] pod ma-

212 [ro]istvo] rožd'stvo Vb_4 Hum Vat_{19} Pt roĵastvo Vat_6

213 s(ve)tihь] s(ve)têhь Pt s(ve)teh' Broz

214 têbêi] tebei Vb_4 Pm Mav Vin Dab tobêê Vat_6 tebêi Ber_1 N_1 Mosk Met Hum Vat_{19} tibei Ber_2 Pt tebêê Vat_{10} tibêi Bar Broz

215 ekšupora] *praec.* i Mosk i eš'kupora Ber_2 Dab ekš(u)pura Bar Broz

216 kandida] kandita Vat_6 Vin

217 viktora] viktoria N_1

218 inocênciê] inocen'ciê Vb_4 Ber_1 Ber_2 Hum Vat_{19} inocenьciê N_1 inocenciê Mav Met Vin Vat_{10} Dab Bar Broz *om.* Pt

219 .] i Ber_1 N_1 Mosk Ber_2 Hum Vin Dab Bar Broz

220 vitaliê] *om.* Vat_{19} Pt

221 i] *om.* Ber_1 Hum Vat_{19} Vin

222 z] s Vat_6 Pm Ber_2 Dab Bar Broz

223 z družinoû] i d'ružini Mosk

224 iže] ki Ber_1 Broz

225 maksimiênomь] m'ksimiênomь Mav maksimiêkomь Bar

226 i] *om.* Vb_4 Vat_6 N_1 Pm Mav Mosk Met Ber_2 Vin Vat_{10} Pt Bar Broz c(êsa)remь Ber_1 Dab

227 r'di] radi Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mosk Met Ber_2 Vin Vat_{10} Dab Pt Bar Broz r(a)-di Hum

228 presl(a)vno obenčani sutь] prêslavno obên'čani biše Vb_4 presl(a)vno obênčani b(ê)še Ber_1 prêsl(a)vno obên'čani biše N_1 Pm presl(a)vno obên'čani b(ê)še Mav Hum i prêsl(a)v'no ob'ven'čani b(ê)še Mosk presl(a)vno obên'čani biše Ber_2 presl(a)vno oben'čani b(i)še Vin Vat_{10} prestavleni oben'čani b(ê)še Dab preslavno obenčani biše Pt poklanatelnoga obênčani biše Bar Broz

229 mukoû h(rьst)a r'di presl(a)vno obenčani sutь .∴] h(rьst)a r(a)di mukoû preslav'no obênčani b(i)še . Vat_{19}

230 čt(enie)] *om.* Vat_6 Ber_1 N_1 Mav Mosk Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab Pt Bar Broz

231 preb(la)ž(e)nie] prêb(la)ž(e)nie Vb_4 preb(la)ž(e)nêišie Ber_1 N_1 Hum preb(la)-ž(e)noe Mav

232 muki] muč(e)niki Ber_2

233 dêêni] *praec.* s'tvarь Vat_6 dêêniê Ber_1 N_1 Pm Hum deêni Mav s't'varь Mosk deêniê Met stv(a)rь Ber_2 dêênie Vat_{19} Vin stvarь Dab Pt Bar Broz

234 g(lago)lemь .] govorimь . čt(enie) Mav Broz *add.* čt(en)i(e) Vat_{19} Bar *add.* ti že čt(en)i(e) b Pt

ksimiênomь .[235] iže[236] rimske[237] dr′žavê[238]

D
z dêokliciênomь[239] družbu[240] dr′žaše[241]
po različnihь[242] stranahь[243] [eda si] ra-
zdr′ti ili ub′eni[244] sutь . mnozi m(u)č(e)n(i)-
ci h(rьsto)vi .[245] taže[246] maksimiênь[247] pred′[248]
b(ogo)mь n(e)b(e)skimь oskvrnenь lûtostiû
svoeû . v′ ugašenie imenь h(rьst)ьênski-

235 pod maksimiênomь .] pod′ maksimiênomь ubo Ber_1 N_1 Hum Vat_{19} Vin pod′ m′ksimiênomь Mav

236 iže] ki Ber_1 Mav Broz

237 rimske] rim′scêi Vb_4 Ber_1 Pm Mav Vin rimscêi Vat_6 N_1 Hum Vat_{10} rimskoi Mosk Dab Pt Bar Broz rimscei Met rimskoe Ber_2 rimskie Vat_{19}

238 dr′žavê] državi Met Vat_{19} Dab Pt Bar Broz dr′žavi Ber_2

239 z dêokliciênomь] s deokliciênom′ Vb_4 s dêokliciênomь Vat_6 N_1 Pt s′ dêokьliciênomь Ber_1 Dab s′ dêokliciênom′ Pm z deokliciênomь Mav s′ dêok′liciênomь Mosk s deokliciênomь Met Vin sa dêokliciênomь Ber_2 s′ dêokliciênomь Hum Bar z deok′liciênomь Vat_{19} s deokliciên(o)mь Vat_{10} sь dêokliciênomь Broz

240 družbu] *add.* c(êsa)rstviê Vb_4 Vat_6 Ber_1 Pm Mav Mosk Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab Pt Bar Broz *add.* ce(sa)rastviê N_1

241 dr′žaše] udr′žaše Mosk

242 različnihь] različnêhь Vat_6 raličnihь (!) Bar

243 stranahь] m(ê)stehь Vat_{10}

244 ub′eni] ubieni Bar Broz

245 mnozi m(u)č(e)n(i)ci h(rьsto)vi .] m(u)č(eni)ci h(rьsto)vi mnozi . Ber_1 N_1 Mosk Ber_2 Hum Vat_{19} m(u)č(e)n(i)ci h(rьsto)vi mnozi . ti ži (!) čt(enie) Vin mn(o)zi h(rьsto)vi m(u)č(e)n(i)ci . Vat_{10} muč(e)nici h(rьsto)vi m′nozi . čt(en)i(e) . Dab m(u)č(e)-n(i)ci h(rьsto)vi mnozi . Pt mučenici h(rьsto)vi mnozi . Bar Broz

246 taže] tažde že Vb_4 Mav Met Vat_{19} Vin Pt Bar čte(nie) . taîje že Vat_6 tažde Ber_1 N_1 Hum sažde že Pm Vat_{10} čte(nie) . têm′žde Mosk taežde Ber_2 saž′dê že Dab taîje Broz

247 maksimiênь] m′ksimiênь Mav

248 pred′] prêd′ Vb_4 Mav prêd N_1 Vat_{10} prêdь Pm Hum

hь[249] vaoruži se .[250] iže[251] bo[252] koliždo[253]
rêsnago[254] b(og)a poklanatelnago[255] is-
pov(ê)dati[256] dr'zneše[257] .[258] dovolnê[259] vi-
tezi h(rьsto)ve[260] zastupi[261] rassêvaše[262] .
i abie k mukamь[263] vshiĉenь bivaše :·[264] čt(enie)[265]
biše že v to vrime voinь h(rьsto)vihь lê-

---

249 ot svete evpimie … v' ugašenie imenь h(rьst)ьênskihь] *lacuna* N_2

250 v' ugašenie imenь h(rьst)ьênskihь vaoruži se .] na ugašenie kr'st'ên'skih' imen' vьoruži se Vb_4 Pm na ugašenie h(rьst)ьênskihь imenь v'oruži se Vat_6 Ber_1 na ugašenie h(rьst)ьênskihь imenь vaoruži se N_1 Met Bar Broz n' ugašenie h(rьst)ьên'skihь im(e)-nь v'oruži se ~ čt(en)i(e) Mav na ugašenie imenь kr's't'ên's'kihь vaoruži se Mosk na ugaĵenie imenь h(rьst)ьênskihь vaoružii se . Ber_2 na ugašenie h(rьst)ьên'skihь imenь v'oruži se Hum na ugašenie h(rьst)ьênskihь imenь vz'budi se i vaoruži Vat_{19} na ugašenie h(rьst)ьên'skihь imenь vьoruži se Vin n' ugašenie h(rьst)ьênskihь im(e)nь v'oruži se . Vat_{10} na ugašenie h(rьst)ьên'skihь imenêmь naoruži sê . Dab na ugaš(e)nie h(rьstь)ênsk(i)hь im(e)n naor(u)ž(i) se . Pt

251 iže] ki Ber_1 Broz *praec.* čt(en)i(e) Vat_{19}

252 ibo] *om.* Vat_6 Broz

253 koliždo] koli Ber_1 Broz koli že bo koliždo (!) N_1 kolždo Vat_{10}

254 rêsnago] risnago Met

255 poklanatelnago] poklanatel'no N_1 poklanatêlnago Pt poklanat(e)lnoga Bar Broz

256 ispov(ê)dati] isp(o)v(ê)dêti N_2

257 dr'zneše] dr'znêše Vb_4 Mav Ber_2 Vat_{19} drznêše Vat_6 *om.* N_1 Pm dr'z'niše Mosk Dab *om.* Hum drzniše Vin Pt Bar Broz drьznêše N_2

258 ispov(ê)dati dr'zneše .] ispov(ê)dal bi Ber_1 ispov(ê)deti drzniše . Met

259 dovolnê] dovole Vat_6 dovolni Pm Dab dovolno Met Vat_{19} dovolne Vin Bar Broz

260 h(rьsto)ve] *om.* Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Mav Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab N_2 Pt

261 vitezi h(rьsto)ve zastupi] zastupi voini Bar zastupi voinь Broz

262 rassêvaše] ras'sêevaše Vat_6 razьsêvaše N_1 ras'sêvaše Mav Hum Vat_{19} Vin N_2 raz'siêv'še Mosk raz'sivaše Met rasьsêevaše Ber_2 ras'siêvaše Dab rassievaše Pt rassiev(a)še Bar Broz

263 k mukamь] *add.* ili na semr'tь Mosk *add.* iti na semr'tь Ber_2

264 i abie k mukamь vshiĉenь bivaše :·] da k' mukamь ili na sem'rtь v'shiĉenь abie bivaše Dab da k mukamь ili na semrtь vshiiĉ(e)na abie biv(a)še Pt da k mukamь ili na semr'tь vshiĉen' abie biv(a)še . Bar da k mukam' ili na semr'tь vshiĉenь abie biv(a)še . Broz

265 čt(enie)] *om.* Ber_1 N_1 Mav Mosk Met Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab N_2 Pt Bar Broz

ĵionь .[266] iže têbêi naricaût' se .[267] lêĵi-
on[268] že[269] naricaet se[270] .e. tisuĉi[271] i .e. satь[272]
i .m. i .e.[273] eže[274] t'gda[275] maksimiênь[276] oru-
žni imêše[277] . i[278] si[279] na pomoĉь maksimiê-
nu[280] ot istočnihь stranь predelь pridu

[266] biše že v to vrime voinь h(rьsto)vihь lêĵionь .] bê že v tožde vrême voĵin' h(rьsto)vih' leĵion' Vb_4 bê že v toe vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь lêĵinь . Vat_6 Mav bêše že v' tožde vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь leĵionь . Ber_1 bêše že v' to vrime voini h(rьsto)-vihь lêionь N_1 bê že v tožde vr(ê)me voinь h(rьsto)vih' leĵion' Pm biše že v' toe vrime voinь kr's'tovihь leĵionь Mosk bi že v to vrime voin h(rьsto)vihь leĵionь Met biše že v tožde vreme voin' h(rьsto)vihь lêionь . Ber_2 b(ê)še že v' tožde vr(ê)me voin' h(rьsto)-vih' lêĵionь Hum bêše že v' to vr(ê)me voinь leĵionь Vat_{19} b(ê)še že v' tožde vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь lêĵionь Vin bê že v' to vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь leĵion' Vat_{10} biše že v' toe vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь Dab bê že v tožde vr(ê)me voinь h(rьsto)vihь leĵionь . N_2 biše že v tožde vrime voinь h(rьsto)vihь lêĵionь Pt b(ê)še že v toe vrime voin h(rьsto)vihь leionь . Bar Broz

[267] iže têbêi naricaût' se .] iže tebêi naricahu se ~ Vb_4 N_1 Met Ber_2 Hum N_2 iže t(e)-bêi naricahu se . Vat_6 Vat_{10} ki tebêi naricahu se Ber_1 Mav iže têbei naricahu se Pm iže tebei naricahu se . Mosk Vat_{19} Vin *om.* Dab iže tibei naricahu se Pt iže tibei naiicahu (!) se . Bar ki tibei naricahu se . Broz

[268] lêĵion] lêion' N_1 lêionь Bar leion Broz

[269] že] *om.* Ber_2 Pt

[270] lêĵion že naricaet se] *om.* Vat_6 Dab lêĵion že n'ricaet' se Mav

[271] tisuĉi] tisuĉь N_1 Mav tisuĉ' Pm Vin

[272] i .e. satь] i .h. Ber_2

[273] .e. tisuĉi i .e. satь i .m. i .e.] šest' tisuĉь i šest' sat' i ·m̃· (= 60) i ·ẽ· (= 6) Vb_4 .č. i .e Vat_6 šestь tisuĉь i šestь satь i ·m· i šestь Ber_1 tisuĉe tisuĉь tre .h. tre .e. Mosk šestь tisuĉь . i .e. satь . i .m. i .e. Met N_2 .e.č.ĉь i .e. satь i .m. i .e. Hum .e. tisuĉь i .h. i .m. i .e. Vat_{19} .e.č.ĉь i .h. i .m. i .e. Vat_{10} .e. tisuĉь i .e. satь i .e. desêtь i .e. Dab šest' .č. i .h. i .m. i .e. Bar Broz

[274] eže] iže Vat_6 ke Ber_1 *add.* bo Pm ke Mav Broz

[275] t'gda] tag'da Ber_1 Mosk Dab Bar Broz tagda Pm Ber_2 Pt tьgda Hum Vat_{19} Vin N_2

[276] maksimiênь] m'ksimiênь Mav

[277] imêše] imiše Met Ber_2 Pt imeše Dab

[278] i] *praec.* čt(enie) · Vb_4 Mosk Hum Vin Dab N_2 *om.* Ber_2

[279] si] simь Mosk vsi Ber_2

[280] na pomoĉь maksimiênu] na pomoĉь maksimiênû Vat_6 na pomoĉь nak'simiênu (!) Mav maksimiênnu na pomoĉь Vat_{10}

sabrani[281] m(u)ži . v stvarehь[282] bran′nihь[283] hra-
bri[284] častni siloû na častnêiši
vêroû[285] :· čt(enie)[286] po c(êsa)rê[287] borahu se[288] krêpo-
stiû[289] . po h(rьst)ê[290] že blagovoleniemь
boruĉe se[291] . n′ egda si[292] êko[293] i[294] proči voi-
ni[295] na[296] razdr′tie množastva h(rьst)ьêns-

[281] ot istočnihь stranь predelь pridu sabrani] ot istočnik′ prêdêl′ sьbrani pridu Vb_4 ot istočnihь predêlь s′brani pridu Vat_6 ot vstočnihь prêdêlь prišli b(ê)hu Ber_1 N_1 Hum ot istočnihь prêdêl′ sabrani pridu Pm ot istočnikь predelь s′brani pridu Mav ot is′toč′nihь predêlь sab′rani pridu Mosk ot istočnika predelь sьbrani . pridu Met ot istočnihь predelь sabrani pridu Ber_2 ot vstoč′nihь predelь pridu Vat_{19} ot vstočnihь prêdêlь pridu Vin ot istočn(i)hь pred(ê)lь sabrani pridu Vat_{10} ot is′toč′nikь predêlь sab′rani pridu Dab ot istoč′nihь prêdêlь sьbrani pridu N_2 otь istočnihь pridêlь sabrani pridu Pt ot vstočnihь predeli sabrani pridu Bar Broz

[282] v stvarehь] v stvane (!) Vb_4 v stvarêhь N_1 Mav Vin Dab Bar Broz v stanêhь N_2

[283] bran′nihь] bran′nehь Mav b′ran′ni Mosk

[284] hrabri] hrabr′nni Ber_2

[285] častni siloû na častnêiši vêroû] čьstni siloû · na čьstnêiši vêroû Vb_4 Pm čstni siloû na čstnêiši v(ê)roû Vat_6 č′st′ni siloû na č′stnêiši vêroû Mav čas′t′ni siloû čas′t′nêiši vêroû Mosk častni siloû . na častneiši veroû Met čast′ni siloû na čast′nêiši veroû Vat_{19} čьst′ni siloû na čьst′nêiši vêroû Vin čast′ni siloû na č(a)stnêi veroû Vat_{10} čьstni siloû · nь čьstnêiši vêroû N_2 častni siloû . na častnêiši veroû Pt častni siloû nь častneiši vêroû Bar Broz

[286] :· čt(enie)] . Vb_4 Vat_6 N_1 Pm Mav Mosk Ber_2 Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab N_2 Pt Bar Broz

[287] c(êsa)rê] c(êsa)ri Vat_6 Met Bar Broz c(êsa)re Ber_2

[288] borahu se] borêhu se Pt borihu se Bar Broz

[289] krêpostiû] krepostiû Met

[290] h(rьst)ê] kr′stê Ber_1 h(rьst)i Met Pt h(rьst)e Ber_2

[291] boruĉe se] boraše se Vat_{19} borahu sê Dab boruĉê se . ti že . čt(enie) Bar Broz

[292] n′ egda si] na eda si Vb_4 Met Hum i egda si Vat_6 Pm Mosk Ber_2 Dab Pt Bar na eg′da N_1 čt(en)i(e) na eda si Mav na egda si Vat_{19} nь egda si Vin i egda siê Vat_{10} nь eda si N_2 i kada si Broz

[293] êko] k(ako) Mav k(a)ko Broz

[294] êko i] *om.* Mosk êk(o) Met

[295] voini] voĵini Ber_1 Hum

[296] na] *om.* Dab

kago[297] posilahu se . sami[298] grdostь[299]
službi[300] dr'znuše otvreĉi[301] . toli[302] edi-
nodušno ot posluha sihь[303] zapov(ê)di
otvrgu se[304] . maksimiên[305] že nedaleko[306] su-
ĉь . ibo[307] blizь .3. dni puti šastiê
trudanь dr'žaše[308] :· čt(enie) .[309] poznav že
maksimiênь[310] otvêtь lêĵiona[311]
v'zêri se gnêvomь i ustrmi se n' ne .[312]

---

297 množastva h(rьst)ьênskago] krьst'ên'skago množьstva Vb_4 kr'st'ên'skago množstva Vat_6 h(rьst)ьênskago množ(a)stva Ber_1 h(rьst)ьên'skago m'nožastva N_1 krьstьênskago množ'stva Pm kr'st'ên'sk'go množ'stva Mav h(rьst)ьên'sk(a)go množas't'va Mosk h(rьst)ьênskago množstva Met Vat_{19} Vat_{10} h(rьst)ьênsk(a)go množastva Ber_2 h(rьst)ьên'skago množastva Hum Dab h(rьst)ьên'sk(a)go množastva Vin N_2 h(rьst)ьênskago množastva Pt Bar Broz

298 sami] simi Vat_6

299 grdostь] mr'zostь Ber_1 N_1 Hum

300 službi] službê Vat_6 N_1 Pt

301 otvreĉi] otvrêĉi Ber_1 N_1 Pm Hum Vat_{19} Vin Vat_{10} Dab N_2 Pt otvriĉi Ber_2 Bar Broz

302 dr'znuše otvreĉi . toli] *om.* Vb_4 Mav

303 sihь] *praec.* v'sêhь Dab

304 otvrgu se] otvrgoše se Ber_2

305 maksimiên] *praec.* čt(e)nie Vat_6 *praec.* čt(en)i(e) Vat_{19} Pt

306 nedaleko] nedalêko Ber_2 Dab Pt

307 ibo] i Vat_6 ubo Vat_{19}

308 .3. dni puti šastiê trudanь dr'žaše] osmь dni puti šьstiê · trudьn' dr'žaše Vb_4 .3. dni puti š'stiê trud'nь d'ržaše se Vat_6 .3. d'ni putь šastiê trudanь tružđaše se Ber_1 N_1 *add.* se Pm .3. dni š'stiê puti trud'nь d'ržaše Mav osmi d(a)nь puti š'stiê trudnь držaše Met osamь dni puti šastiê trud(a)nь držaše . ti že g(ospod)i p(o)m(i)l(ui) . Ber_2 .3. dni p(u)tь šastiê trudan' tružđaše se Hum.3. dni p(u)ti šas'tiê . trud(a)nь drž(a)še se *finis* Vat_{10} os'mi d'ni puti šastiê trudan' dr'žaše N_2 .3. dni puti šas'tiê trudanь držaše se Bar Broz

309 :· čt(enie) .] *om.* Vb_4 Vat_6 Ber_1 Pm Mosk Ber_2 Vat_{19} Dab Pt

310 maksimiênь] m'ksimiênь Mav *add.* priêmь Mosk

311 otvêtь lêĵiona] otvetь leĵiona Met s(vê)tь leĵiona Vat_{19} lêiona N_2 otvet leĵiona Pt otvêt' lêiona Bar Broz

312 v'zêri se gnêvomь i ustrmi se n' ne .] vьzrêvь gnêvom' ustrьmlenim' · Vb_4 vzavrê g'nêvomь ustrmleniê Vat_6 v'zvrê gnêvomь ustrmlenimь Ber_1 N_1 Bar Broz vzavrê gnêvom' ustrmlenim' Pm v'zrêvь gnêvomь ustrmlenimь . Mav v'zrêvь g'nêvь us'trmleniê Mosk vьzrevь gnivomь ustrmlenimь Met vzrivь gnêvomь ustr'mlênimь Ber_2 v'zrê gnêvom' ustrmlenim' Hum Vat_{19} v'zrêv' gnêvom' ustrmlenim' . Vin v'zrêvь g'nêvomь ustremleniemь Dab vzrê gnêvomь us'tr'mlenimь N_2 vzrêvь gnevomь ustrьmleniemь : Pt

togo r'di[313] êko nebrêžahu i c(êsa)rstv-
iemь[314] .[315] i togoe desetago ot togoe l-
êĵiona[316] mečemь[317] useknuti[318] povelê[319] .[320]
da[321] lahčee[322] proči[323] vêčiû[324] straha u-
žasnut' se i uklonili se bi ot nebre-
ž(e)niê :·[325] čt(en)i(e) .[326]
i opetь[327]

---

313 r'di] radi Vb_4 Vat_6 N_1 Pm Met Ber_2 Dab Pt r(a)di Ber_1 Mav Hum Vat_{19} Vin N_2 Bar Broz i togo radi Mosk

314 c(êsa)rstviemь] c(êsa)rstvie Vb_4

315 êko nebrêžahu i c(êsa)rstviemь .] êk(o) nebrêžahu c(êsa)rstvi ego Vat_6 êko nebrêžahu c(êsa)rstviê ego . Ber_1 Hum Vat_{19} êk(o) nebrêžahu c(êsa)rstviê ego . N_1 Vin êko nebržahu c(êsa)rstvie ego . Pm êko nebr'žahu ga c(êsa)rstvie Mav êko neb'režahu c(êsa)rstviê ego . Mosk êk(o) nebrižahu c(êsa)rstvie Met êko nebrežahu c(êsa)rstviê ego Ber_2 êk(o) neb'rêžahu c(êsa)rstviê Dab êk(o) ne poslušahu i N_2 êko nebrižahu cesarstviê : Pt êk(o) nebrežahu c(êsa)rstvie Bar da ne brežahu c(êsa)rstvie Broz

316 i togoe desetago ot togoe lêĵiona] desetago kogoždo ot togožde leĵiona Vb_4 Ber_1 Pm Vin Pt .ï.go kogoždo ot togoe leĵiona Vat_6 N_1 deset'go kogoždo ot togoe leĵiona Mav desetago kogoždo ot togoĵe leiona Mosk desetago kogoždo ot togoe leĵiona Met des(e)t(a)go kogoždo ot togoĵe lêĵiona Ber_2 deset(a)go kogoždo ot togožde lêĵiona Hum dêsetago kogoždo . ot togoe lêĵiona Dab desetago kogoždo ot togo leona N_2 desetago kogoždo ot togoe lêiona Bar Broz

317 mečemь] mačem' Pm

318 useknuti] usêknuti Vb_4 Vat_6 Ber_1 N_1 Pm Hum N_2 usiknuti Met Ber_2 Pt Bar Broz usêknuti i Vin

319 povelê] povêlê Ber_2 Pt

320 i togoe desetago ot togoe lêĵiona mečemь useknuti povelê .] i pov(e)lê desetago kogoždo ot togoe leĵiona mečemь usêk'nuti Vat_{19}

321 da] na Met

322 lahčee] lьh'čêe Vb_4 lhčêe Vat_6 lah'čêe Ber_1 N_1 Pm Mosk Vat_{19} N_2 l(a)h'čêe Mav lьhčie Met lahčie Pt

323 proči] pročihь Mav

324 vêčiû] večiû Vb_4 Vat_6 Pm Mav Met Hum Vin Dab N_2 Pt Bar Broz večeû N_1 vês'tiû Vat_{19}

325 užasnut' se i uklonili se bi ot nebrež(e)niê :·] užasnuti · uklonili se bi ot nebrêženiê · Vb_4 Vat_6 Ber_1 Pm Vin žasnuti uklonili se bi ot nebrêženiê N_1 Hum užasnuti . uklonili se se (!) ot brêženiê Mav užas'nuti · uk'lonili se bi ot neb'r(ê)ženiê · Mosk užasnuti uklonili se bi ot nebriženiê Met užasnuti uklonili se bi ot nebreženiê Ber_2 premoženi i užas'nuti uklonili se bi ot neb'rêženiê Vat_{19} žas'nuti uk'lonili se bi ot nêbreženiê Dab užasneni uk'lonili se bi ot nebrêženiê N_2 žasnuti : uklonili se bi ot nebreženiê Pt Bar Broz

326 čt(en)i(e) .] *om.* Vb_4 Ber_1 Mosk Ber_2 Vat_{19} Vin Dab N_2

327 i opetь] î paki Vb_4 Met i v'spetь Ber_1 o (!) opetь Pm i p'ki Mav i p(a)ki Vat_{19} i paki Vin N_2

13. Latinski tekst (*Breviarium de Camera, vol. II*, 119a–120d)

[119a] duceretur. Pervenit autem ante domum hominis praepotentis, nomine Geminiani, in cuius domo daemonum simulacra innumera erant. Cumque sancta Lucia domum ipsam pertransisset, subito columba alba velut nix de caelo super caput Geminiani tertio figurans crucem resedit; Geminianus respiciens, vidit sibi patere caelum, et statim arripiens cursum pervenit ad locum ubi sancta Dei torquebatur. Et prosternens se pedibus eius, coepit narrare quod vidit, et baptismi lavacrum expetere. Reducta est igitur beata Lucia in carcerem. Erat autem quidam sacerdos Prothasius nomine, cui nocte apparens angelus Domini, monuit ut iret ad carcerem, et hominem Geminianum, qui fontem salutis requirebat, baptizaret.

[119b] Beati Evangelistae Matthaei, Domine, precibus adiuvemur: ut quod possibilitas nostra non obtinet, eius nobis intercessione donetur.

Beatus Mattheus apostolus et evangelista, qui latine interpretatur donatus, qui [119c] etiam ex tribu sua Levi sumpsit cognomen in qua ortus fuit, in Latino autem ex opere publico nomen accepit, qui ex publicanis electus fuit a Domino et translatus in apostolatum. Hic scripsit in Iudea evangelium litteris et sermonibus hebreis, initians ab humana Christi nativitate dicens: Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham, significans Christum descendentem corporaliter ex semine patriarharum, sicut per Spiritum sanctum promissum est per prophetas. Is etenim eumdem redemptorem nostrum natum et passum annuntians, in similitudinem hominis animali primo comparatur. Prius quidem in Iudea evangelizavit, postmodum in Macedonia. Verum cum se pararet transire ad Ethiopiam, quae ei in sortem praedicationis advenerat, propria lingua, hoc est Hebraea, evangelium composuit, et ea, quae praedicaverat, comprehendens, his, a quibus proficiscebatur, ad memoriam reliquit.

Cumque venisset in civitatem magnam eorum, quae dicitur Nadaber, in qua erat rex nomine Egyppus, fiium eius unicum a mortuis suscitavit, eundemque regem cum uxore et toto regno ad Christum convertit. Filiam quoque eius Ephigeniam sacro velamine consecravit, quam cum Hyrtacus successor illius vellet suo coniugio copulare, ab apostolo prohibitus est. Tunc iratus rex Hyrtacus, iuxta altare ubi corpus Christi ab eo fuerat confectum, misit speculatorem, qui orantem apostolum expansis manibus a tergo punctum ictu gladii feriens, Christi martyrem fecit. Passus est beatissimus apostolus Mattheus in Persida undecimo kalen. octobris et requiescit in montibus Parthorum.

[120c] Annue, quaesumus omnipotens Deus, ut sanctorum martyrum tuorum Mauritii et sociorum eius nos laetificet festiva solemnitas, ut quorum suffragiis nitimur, eorum natalitiis gloriemur. Per.

In Galiis civitate Seduno, loco Agauno, sanctorum martyrum Thebaeorum, Mauritii, Exsuperii, Candidi, Victoris, Innocentii et Vitalis cum sociis suis, qui sub Maximiano passi pro Christo, gloriosissime coronati sunt. Ut igitur beatissimae passionis eorum causam breviter loquamur. Sub Maximiano, qui Romanae Reipublicae cum Diocletiano collega imperium tenuit, per diversas fere provincias laniati aut interfecti sunt martyres plurimi. Idem namque Maximianus erga Deum caeli prophanus, impietatem suam ad extinguendum Christianitatis nomen armaverat. Si qui autem tunc confiteri veri Dei cultum audebant, sparsis usquequaque militum turmis vel ad supplicia vel ad necem rapiebantur. Erat eodem tempore in exercitu legio militum, qui Thebaei appellabantur. Legio autem vocabatur, quae tunc sex millia ac sexcentos sexaginta sex viros in armis habebat. Hi in auxilium Maximiano ab orientalibus partibus accersiti venerant, viri in rebus bellicis strenui, virtute nobiles, sed fide nobiliores. Erga im[120d]peratorem fortitudine, erga Christum devotione certabant. Itaque cum hi sicut et ceteri militum ad dilaniandam Christianorum multitudinem destinarentur, soli crudelitatis ministerium detractare ausi sunt, atque huiusmodi praeceptis se obtemperaturos negant. Maximianus non longe aberat, nam se circa octodorum itinera fessus tenebat. Igitur cognito [Maximianus] Thebaeorum responso praecipiti ira fervidus ob neglecta imperia decimum quemque ex eadem legione gladio feriri iubet, quo facilius ceteri rebus certis territi metu cederent.

Literatura

Breviarium de Camera. 1521. *Breviarium de Camera.* Vol. II. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Liturgia. C. Folio. Venetiis.

Corin, Andrew R. 1991. *The New York Missal: A Paleographic and Phonetic Analysis.* Columbus (Ohio): Slavica Publishers.

Eckhardt, Thorvi. 1989. *Azbuka. Versuch einer Einführung in das Studium der slavischen Paläographie.* Wien – Köln: Böhlau Verlag.

Jagić, Vatroslav. 1911. Glagoličeskoe pis'mo. *Enciklopedija slavjanskoj filologii.* St Petersburg: Imperatorskaja Akademija nauk.

Jončev, Vasil; Olga Jončeva. 1982. *Dreven i s'vremenen b'lgarski šrift.* Sofija: B'lgarski hudožnik.

MacRobert, Catherine Mary. 2008. Alphabetic Suspension in Glagolitic and Cyrillic Manuscripts. *Slovo* 56–57, 319–332.

Meletis, Dimitrios. 2020. *The Nature of Writing. A Theory of Grapholinguistics.* Brest: Fluxus Editions.

Mihaljević, Ana. 2019. Latinski utjecaj na sintaksu zavisnosloženih rečenica u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 45, 2, 571–600.

Paskojević, Kristian. 2018. Razvojni procesi diplomatičke ćiriličke minuskule u dokumentima srednjovjekovne dubrovačke kancelarije. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

Paskojević, Kristian. 2022. Osobine glagoljičnog književnog i diplomatičkog kurziva. *Filologija* 78, 141–162.

Reinhart, Johannes. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen.* Habilitacijski rad. Wien: Universität Wien.

Svane, Gunnar O. 1965. Kopenhagenski glagoljski misal. *Slovo* 15–16, 59–93.

Štefanić, Vjekoslav. 1964. Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 99–161.

Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije. I. dio.* Zagreb: JAZU.

Traube, Ludwig. 1907. *Nomina Sacra. Versuch einer Geschichte der christlichen Kürzung.* München: Beck.

Večerka, Radoslav. 1989. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax I. Die lineare Satzorganisation.* Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.

Žagar, Mateo. 2007. *Grafolingvistika srednjovjekovnih tekstova.* Zagreb: Matica hrvatska.

Žagar, Mateo. 2021. Paleografski opis Drugog beramskog brevijara. Ur. Mihaljević, Milan; Radošević, Andrea. *Studije o Drugome beramskom brevijaru.* Zagreb: Staroslavenski institut, 13–77.

Žagar, Mateo; Vesna Badurina Stipčević; Kristian Paskojević. 2021. Londonski odlomak glagoljskoga brevijara o svetoj Apoloniji – prilog tekstološkom, paleografskom i jezičnom opisu. *Slovo* 71, 191–240.

Žagar, Mateo; Kristian Paskojević. 2023. Paleografski opis Prvoga beramskog brevijara. Ur. Mihaljević, Ana; Mihaljević, Milan; Radošević, Andrea. *Studije o Prvome beramskom brevijaru.* Zagreb: Staroslavenski institut, 17–63.

Newly found *Čulin fragment* of the Croatian Glagolitic breviary

Abstract

The page of the Glagolitic breviary was accidentally discovered by Suzana, the daughter of the late Živko Čule, in a book from his library. In this paper, the authors analyse paleography, content, and language of this fragment, which comes from the Croatian Glagolitic breviary, the *Proprium Sanctorum* section for the month of September. The value of this fragment lies in textual differences from all other known transcriptions of the same text, notably it has a significantly different text dedicated to St. Euphemia. At the end of the study, a transliteration of the fragment with indicated differences compared to other breviaries and the parallel Latin text is provided.

Ključne riječi: slavenska glagoljična paleografija, uglata glagoljica, lingvistika, filologija, liturgija

Keywords: Slavic Glagolitic palaeography, angular Glagolitic script, linguistics, philology, liturgy.